

Η μορφή της Νίκης στην γλυπτική του 5^{ου} αι. π.Χ.

Επόπτες:

Ιφιγένεια Λεβέντη

Αλέξανδρος Μαζαράκης Αιτιάς

Ρούσσου Ευσταθία Ντομαζίνα

AM: 1198043

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 1657/1
Ημερ. Εισ.: 28-05-2004
Δωρεά:
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2003
ΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000070496

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θέμα αυτής της πτυχιακής εργασίας αποτελεί η εικονογραφία αλλά και η λειτουργία της μορφής της Νίκης στην γλυπτική του 5^{ου} αι. π.Χ.. Μέσα από την παρουσίαση των γλυπτών γίνεται προσπάθεια να αποδοθεί η εξέλιξη της εικονογραφίας της θεάς αυτής, τα χαρακτηριστικά στοιχεία δηλαδή, όπως το ένδυμα, η στάση ή τα σύμβολα που την συνοδεύουν κάθε φορά, τα οποία βοηθούν στην αναγνώριση της μορφής της Νίκης, καθώς και πως τα χαρακτηριστικά αυτά εξελίσσονται μέσα στον 5^ο αι. π.Χ. Παράλληλα, ερευνάται η λειτουργία της κάθε Νίκης, ποιά είναι δηλαδή η επιμέρους σημασία της στα μνημεία όπου απεικονίζεται, καθώς και ο συμβολικός χαρακτήρας που έχει. Από την πλευρά αυτή εξετάζεται ιδιαίτερα το πρόβλημα πότε μία Νίκη στη γλυπτική, η οποία ανατίθεται ή αποτελεί μέρος του γλυπτού διακόσμου ενός ναού -κτιρίου που εκφράζει συνήθως την επίσημη ιδεολογία μιας πόλης- συμβολίζει την αθλητική/ατομική νίκη του ιδιώτη, ή τη στρατιωτική ή και πολιτική νίκη σε συλλογικό επίπεδο. Τέλος, στην εργασία γίνεται αναφορά στα επιμέρους προβλήματα που παρουσιάζει στη σύγχρονη έρευνα κάθε μία από τις μορφές της Νίκης στη γλυπτική του 5^{ου} αι. π.Χ.

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε υπό την εποπτεία της διδάσκουσας Κλασικής Αρχαιολογίας κ. Ιφιγένειας Λεβέντη και του αναπληρωτή καθηγητή κ. Αλέξανδρου Μαζαράκη Αινιάν, τους οποίους και ευχαριστώ από τη θέση αυτή. Χρησιμοποιήθηκε κατά βάση ελληνική και αγγλική βιβλιογραφία και συμβουλευτικά μόνον άλλη ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

- Brouskari 1974: M. Brouskari, *The Acropolis Museum* (Athens 1974).
- Boardman 1982: J. Boardman, *Ελληνική Πλαστική. Αρχαϊκή Περίοδος*, (Αθήνα 1982)
- Boardman 1989: J. Boardman, *Ελληνική Πλαστική. Η κλασική περίοδος* (Αθήνα 1989).
- Harrison 1971: E. B. Harrison, "The Victory of Kallimachos", *Greek Roman and Byzantine Studies*. 12 (1971) 5-24.
- Harrison 1982: E.B. Harrison, "Two Pheidian Heads: Nike and Amazon", στο D. Kurtz και B. Sparkes επιμ., *The Eye of Greece: Studies in the Art of Athens* (Cambridge 1982) 53-88.
- Hurwit 1999: J.M Hurwit., *The Athenian Acropolis. History, Mythology and Archaeology from the Neolithic Era to the Present* (Cambridge University Press 1999).
- Jacquemin-Laroche 1982: D. Laroche, "Notes sur trois pilers delphiques", *BCH* 106 (1982) 192-204.
- Jeffery 1980: H. Jeffery, "Some Nikai statues at Olympia in the Late Fifth Century", στο Φιλίας Χάριν, *Festschrift H. Manni* (Rome 1980) 1234-1235.
- Κορρές 1996: Μ. Κορρές – Γ.Α. Πανέτσος – Τ. Seki, *Ο Παρθενών Αρχιτεκτονική και Συντήρηση* (Αθήνα 1996).
- Κώστογλου Δεσποίνη 1979: Αικ. Κώστογλου Δεσποίνη, *Προβλήματα της Παριανής Πλαστικής του 5^{ου} αιώνα π.Χ.* (Θεσσαλονίκη 1979).
- Μπούσκαρη 1999: Μ. Μπούσκαρη, *Το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης* (ΑρχΕφ. 137, 1999).
- Palagia 1993: O. Palagia, *The Pediments of the Parthenon* (Leiden - New York Köln 1993).
- Πετράκος 1995: Β.Χ. Πετράκος, *Ο Μαραθών* (Αθήνα 1995).
- Ridgway 1970: B.S. Ridgway, *The Severe Style in Greek Sculpture* (Princeton, New Jersey 1970) 36-38.
- Ridgway 1981: B.S. Ridgway, *Fifth Century Styles in Greek Sculpture* (Princeton, New Jersey 1981)
- Rolley 1999: C. Rolley, *La sculpture Grecque II* (Paris 1999).

- Schultz 2001: P.Schultz, "The Akroteria of the temple of Athena Nike", *Hesperia* 70 (2001) 1-47.
- C. Thöne, *Ikonographische Studien zu Nike im 5 Jh. v. Chr. Untersuchungen zur Wirkungsweise und Wesensart* (Archäologie und Geschichte 8, Heidelberg 1999).
- Vanderpool 1966: E. Vanderpool, "A Monument to the Battle of Marathon", *Hesperia* 35 (1966) 93-106.
- West 1969: W.C. West III, *the Trophies of the Persian Wars* (University of North Carolina 1969)7-19.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η **Νίκη**, αρχικά προσωποποίηση των πολεμικών ή αθλητικών επιτυχιών, αναφέρεται αρχικά από τον Ησίοδο (*Θεογονία* 383-4) ως η κόρη του τιτάνα Πάλα και της Στυγός, και ως αδερφή του Ζήλου, του Κράτους και της Βίας. Τιμήθηκε από τον Δία γιατί πήρε το μέρος των θεών στην μάχη με τους Τιτάνες. Ο Βακχυλίδης (*11.1*) αναφέρει ότι στεκόταν δίπλα στον Δία στον Όλυμπο και έκρινε για την αρετή τους, τους θεούς και τους ανθρώπους. Κατά τον Πίνδαρο (*5.42*) οι νικητές των αθλητικών αγώνων βρίσκονταν στην αγκαλιά της Νίκης, αντιπροσώπευε δηλαδή όχι μόνο μία πολεμική αλλά και μία αθλητική νίκη.

Η Νίκη μυθολογικά δεν συναντάται μόνη της, ακόμα και η λατρεία της συνδυάζεται με εκείνη άλλων θεών, όπως του Δία στην Ολυμπία (*Παυσανίας* 5.14.8) και της Αθηνάς στην Αθήνα, όπου από το 566 π.Χ. είχε βωμό στην Ακρόπολη και αργότερα ένα ναό. Ο Παυσανίας (*1.22.4*) την αποκαλεί αυτήν την Νίκη άπτερη και προσθέτει (*3.15.7*) ότι οι Αθηναίοι είχαν μια άπτερη Νίκη έτσι ώστε να μένει πάντοτε μαζί τους και να παραμένουν νικητές.

Βιβλιογραφία: *The Oxford Classical Dictionary* (Oxford - New York 1996) 1044.
LIMC VI (1992) λ. Nike, 850-902 (A. Goulaki-Voutira).

1. *Νίκη του Καλλιμάχου* (πίν. 1)

Νίκη που βρισκόταν στην Ακρόπολη πάνω σε ιωνικό κίονα.

Μουσείο: Βρίσκεται στο Μουσείο της Ακροπόλεως με αριθμό 690.

Προέλευση: Βρέθηκε το 1886 στα νοτιοδυτικά του Ερεχθείου.

Υλικό: παριανό μάρμαρο.

Διαστάσεις: Το ύψος της είναι 1.40μ.

Περιγραφή: Η Νίκη παρουσιάζεται να τρέχει. Η Νίκη του Καλλιμάχου διακρίνεται για τον ιδιαίτερα μακρύ λαιμό της, πάνω στον οποίο υπάρχουν εννέα τρύπες όπου θα στερεώνονταν προφανώς κάποιο χάλκινο περιδέραιο. Το κεφάλι της είναι ελαφρά στραμμένο προς τα πίσω και προς τα πάνω. Τα μαλλιά της που είναι κυματιστά και τα συγκρατεί μία ταινία. Ίσως κρατούσε κηρύκειο στο ένα χέρι, εφόσον αναφέρεται ως αγγελιαφόρος στην επιγραφή.

Φοράει χιτώνα και λοξό ιωνικό ιμάτιο που διακρίνονται για την πλαστική πτυχολογία τους αλλά και για τη διακοσμητική τους διάθεση. Στο πάνω μέρος του ιματίου υπάρχει μία έντονη παρυφή δημιουργώντας έτσι πολλές μικρές πτυχές.

Το έργο, όπως μας πληροφορεί η επιγραφή, αφιερώθηκε από την οικογένεια του στρατηγού Καλλιμάχου μετά το θάνατό του στη μάχη του Μαραθώνα. Συγκεκριμένα η επιγραφή (παράθεμα 1) αναφέρει σύμφωνα με την Μπρούσκαρη:

[Καλλιμάχος μ' ἄν]έθεκεν Ἀφίδναϊο[ς] ταθenaίαι.
ἄν[γελον ἄθ]ανάτον, hoὶ Ὀ[λβμποι ἡέδρας ἐπ]έχουσιν, /
[νικέσας πολέ]μαρχος [ς] Ἀθenaίων τόν αγῶνα.
τὸν μά[λ' ἀ]ριστεύον h[ἐ]λεν ὄνομ[α μέν κάλλιστον:]
παισίν Ἀθenaίων μυ[έ]μα δέ h[ε]ς οφρετῆς]
ή μυ[έ]μεν δ' ἀρετῆς κατέλειπειν.]

Χρονολόγηση: ανάμεσα στο 490 - 480 π.Χ.

Βιβλιογραφία: A.E. Raubitschek, *Dedications from the Athenian Akropolis. A Catalogue of the Inscriptions of the Sixth and Fifth Centuries B.C.* (Cambridge MA 1949) 18-20.

Harrison 1971, 16-24.

Brouskari 1974, 125-126.

Boardman 1982, 111, πίν. 167.

Πετράκος 1995, 47-49.

A.Stewart, *Greek Sculpture I* (New Haven & London 1999).

2. Άγαλμα Νίκης (πίν. 2)

Μουσείο: Βρίσκεται στο Μουσείο Ακροπόλεως με αριθμό 694

Προέλευση: Βρέθηκε το 1888 ανάμεσα στο Μουσείο και στον νότιο τοίχο της Ακροπόλεως.

Υλικό: ίσως παριανό μάρμαρο

Διαστάσεις: Ύψος 0.76μ.

Περιγραφή: Νίκη με κίνηση προς τα αριστερά. Φοράει χιτώνα και πέπλο στερεωμένο στους ώμους. Τα μαλλιά της πέφτουν πάνω στους ώμους της και ανάμεσα στα φτερά της. Το άγαλμα αυτό προέρχεται σίγουρα από ακρωτήριο, ίσως από τον αρχαίο ναό της Αθηνάς μετά από την επισκευή του.

Χρονολόγηση: μετά το 480 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Brouskari 1974, 69, *εικ.* 119.

3. Νίκη της Πάρου (πίν. 3)

Άγαλμα Νίκης

Μουσείο: βρίσκεται στο Μουσείο της Πάρου με αριθμό Α 245

Προέλευση: Βρέθηκε στο κάστρο της Παροικίας

Υλικό: Παριανό μάρμαρο

Διαστάσεις: Ύψος 1,38μ.

Περιγραφή: Από το άγαλμα απουσιάζουν: το κεφάλι, τα φτερά, για τα οποία υπάρχουν εγκοπές στην πλάτη του, και τα χέρια. Η μορφή έχει εξελιχθεί και φαίνεται να έχει απελευθερωθεί ακόμα περισσότερο στο χώρο, καθώς η Νίκη αυτή παρουσιάζεται να προσγειώνεται.

Η νεαρή Νίκη φοράει πέπλο από λεπτό ύφασμα, ανοιχτό στα πλάγια και στα πόδια σανδάλια. Το αριστερό χέρι θα πρέπει να ήταν υψωμένο, ενώ με το δεξί θα

συγκρατούσε το ένδυμά της. Το κεφάλι της θα ήταν στραμμένο προς τα αριστερά.

Η στάση της προσγείωσης εκφράζεται από τα σκέλη της Νίκης που παρουσιάζονται τεντωμένα, με το δεξί πόδι να είναι μετέωρο, ενώ το αριστερό έχει μόλις πατήσει στο έδαφος, γι' αυτό και αναφέρεται ως η πρώτη « τανύπους » Νίκη, μια και έχει αποβληθεί εντελώς η αρχαϊκή στάση του « εν γούνασι δρόμου ». Η δύναμη του ανέμου φαίνεται στον τρόπο που ο πέπλος της Νίκης κολλά στο σώμα το οποίο διαγράφεται μέσα από αυτόν, ενώ στα πλάγια ανοίγει αφήνοντας να διαφανεί το γυμνό σώμα. Ολόκληρο το σώμα της έχει μια ελαφρά κλίση προς τα μπροστά, μια και η μορφή στηρίζεται στα ακροδάχτυλα.

Η πολύ καλή κατάσταση του αγάλματος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν θα πρέπει να έμεινε για πολύ καιρό εκτεθειμένο. Από το άγαλμα έχουν αποσπαστεί πολλά τμήματα από τις παρυφές του πέπλου και του αποπτύγματός του. Παράλληλα σε ορισμένα σημεία η επιφάνεια έχει διαβρωθεί. Επιπλέον απουσιάζουν τα κεφάλι, τα φτερά καθώς και τα χέρια.

Χρονολόγηση: γύρω στο 470 - 460 π.Χ

Βιβλιογραφία: Κώστογλου Δεσποίνη 1979, 135-136, 152-155, 164-166.

Boardman 1989, 62 *εικ.* 27.

Φ. Ζαφειροπούλου, *Πάρος* (Αθήνα 1998) 49 *εικ.* 46.

Ridgway 1970, 36-38.

4. Νίκη από τους Δελφούς (πίν. 4-5)

Υποθετική ιπτάμενη Νίκη, που ίσως φτιάχτηκε από τον Παιώνιο.

Υλικό: χαλκός.

Περιγραφή: ο τύπος της μοιάζει πολύ με αυτόν της Νίκης του Παιωνίου στην Ολυμπία. Το μνημείο πάνω στο οποίο ήταν στημένη θα είχε μορφή τριγωνικού πεσσού, ενώ στο δεύτερο δόμο του υπήρχε χαραγμένη αναθηματική επιγραφή, που σώζεται αποσπασματικά. Οι ανώτεροι δόμοι θα κοσμούσαν από αναρτημένες χάλκινες οπλιτικές ασπίδες.

Χρονολόγηση: γύρω στο 446 π. Χ.

Βιβλιογραφία: H.Pomtow, "Die dreiseitige Basis der Messenier und der Naupaktier zu Delphi", *Jahrbucher für klassische Philologie* (1896) 505-536, 577-639, 754-769.

Jeffery 1980.

5. Νίκη στο Τρόπαιο από τον Μαραθώνα (πίν. 6)

Στο Μαραθώνα, στην νοτιοδυτική άκρη του Μεγάλου Έλους σε ένα μεσαιωνικό πύργο βρέθηκαν εντοιχισμένα τα λείψανα τροπαίου που είχαν αφιερώσει οι Αθηναίοι για τη νίκη τους στη μάχη εναντίων των Περσών. Από το τρόπαιο αυτό το σημαντικότερο κομμάτι που έχει απομείνει είναι ένα ιωνικό κιονόκρανο από πεντελικό μάρμαρο, που στο επάνω μέρος του έχει έναν τραπεζιόσχημο τόρμο για την υποδοχή αγάλματος. Στο άγαλμα αυτό αποδίδεται ένα θραύσμα γλυπτού σωζόμενο σε κακή κατάσταση, που παρουσιάζει τις πτυχές από κάποιο ένδυμα. Πιθανότατα το άγαλμα αυτό θα ήταν μία Νίκη που θα μπορούσε να στεφάνωνε ή θα ετοιμαζόταν να στεφανώσει ένα τρόπαιο. Από τον κίονα σώζονται μόνο μερικοί σπόνδυλοι.

Το τρόπαιο χρονολογείται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Vanderpool 1966.

West 1969.

Πετράκος 1995, 27-30 *εικ.* 7,8.

6. Νίκη στο γλυπτό διάκοσμο του Παρθενώνα

α) Νίκη στο δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα (πίν. 7)

Άγαλμα Νίκης

Μουσείο: Βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο.

Πρόελευση: Από το δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα.

Υλικό: Πεντελικό μάρμαρο.

Περιγραφή: Πρόκειται για την μορφή G που κρατεί τα χαλινάρια των ίππων και κατεβαίνει από το άρμα της θεάς Αθηνάς, στο οποίο ήταν ηνίοχος. Φοράει πέπλο και μιάτιο που σκεπάζει τα χέρια της. Η Νίκη σώζεται μόνον στα σχέδια του Carrey.

Χρονολόγηση: Ανάμεσα στο 438/7 - 433/2 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Boardman 1989, 96-102.

Ο. Palagia, *The Pediments of the Parthenon* (Leiden - New York-Köln 1993) 44.

Κορρές 1996, 24, πίν. 6.

Hurwit 1999, 176.

β) Νίκη στις ανατολικές μετόπες του Παρθενώνα (πίν. 8)

Μουσείο: Μουσείο Ακροπόλεως.

Προέλευση: Ανατολική μετόπη 4.

Υλικό: Πεντελικό μάρμαρο.

Περιγραφή: Η Νίκη εμφανίζεται στο πίσω μέρος της μετόπης να πετάει συνοδεύοντας την θεά Αθηνά. Η μετόπη αυτή δεν βρίσκεται σε καλή κατάσταση.

Χρονολόγηση: 447-440 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Boardman 1989, *εικ.* 89.

Hurwit 1999, 176.

γ) Υποθετική Νίκη στο ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα

Στο κέντρο του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνα φαίνεται πιθανό να υπήρχε η μορφή της Νίκης. Μια τέτοια άποψη στηρίζεται στην συχνή παρουσία της Νίκης στις απεικονίσεις της γέννησης της Αθηνάς στην αγγειογραφία. Το κέντρο του αετώματος αυτού έχει καταστραφεί και είναι πολύ δύσκολο να μιλήσει κανείς με σιγουριά για τα πρόσωπα που απεικονίζονταν αλλά και για την διάταξη και την στάση που είχαν.

Βιβλιογραφία: Hurwit 1999, 176.

δ) Νίκες ακρωτήρια του Παρθενώνα (πίν. 9)

Ανάμεσα στις πολλές υποθέσεις για το τί ήταν αυτό που κοσμούσε τα πλάγια ακρωτήρια του Παρθενώνα είναι και αυτή του Μ. Κορρέ. Σύμφωνα με την άποψη αυτή τα ακρωτήρια θα κοσμούσαν νεαρές Νίκες, που θα πρέπει να έμοιαζαν με αυτή που κρατούσε στο χέρι της η Αθηνά Παρθένος που βρισκόταν μέσα στο ναό. Οι Νίκες αυτές θα ήταν φτιαγμένες από μάρμαρο.

Βιβλιογραφία: : Hurwit 1999, 169.

Κορρές 1996, 24 πίν. 6.

7. Νίκη της Αθηνάς Παρθένου.

Το πρωτότυπο έργο του Φειδία έχει χαθεί. Από τα αντίγραφα το πιο πιστό είναι το αγαλμάτιο του Βαρβακείου (πίν. 10). Πρόκειται για τη Νίκη που κρατούσε στο δεξί της χέρι της, η Αθηνά Παρθένος. Από τη μορφή της Νίκης λείπει το κεφάλι, που θα πρέπει να έμοιαζε με το κεφάλι του τύπου Hertz – Αγοράς (πίν. 11).

Παρόλο που το αντίγραφο του Βαρβακείου θεωρείται ως το πιο ακριβές, λόγω της μικρής κλίμακας που έχει δεν μπορεί να αποδώσει τις λεπτομέρειες του αγάλματος. Η Νίκη φοράει αττικό πέπλο από χοντρό μάλλινο ύφασμα. Ο πέπλος έρχεται λίγο πιο κοντά στο λαιμό από την αριστερή πλευρά. Το σώμα της έχει μία κλίση κατά $\frac{3}{4}$ και θα πρέπει να έστρεφε το κεφάλι της προς την θεά. Το αριστερό της χέρι καθώς επίσης ο αριστερός ώμος και τα φτερά της είναι ελαφρώς ψηλότερα από τα αντίστοιχα της δεξιάς πλευράς. Το κεφάλι της Νίκης θα πρέπει όμως, να ήταν μεγαλύτερο σε αναλογία με το σώμα, γεγονός που δεν θα συνέβαινε στο πρωτότυπο.

Βιβλιογραφία: Harrison 1982, 53- 88.

E.B. Harrison, “Pheidias”, στο O. Palagia- J.J. Pollitt επιμ., *Personal Styles in Greek Sculpture* (Cambridge 1997) 51-52.

Hurwit 1999, 26,187.

8. Νίκες της Ολυμπίας

8α. Νίκη του Διός (πίν. 12)

Ένα από τα πιο γνωστά έργα του Φειδία είναι το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός στην Ολυμπία, που όμως δεν σώζεται ως τις μέρες μας. Σε αυτό ο γλύπτης είχε τοποθετήσει στο χέρι του θεού μία Νίκη. Από τις περιγραφές η πληρέστερη είναι αυτή του Πανσανία (V . 11, 1-2) που μας πληροφορεί ότι: « ο θεός, κατασκευασμένος από χρυσάφι και ελέφαντα, παριστάνεται να κάθεται σε θρόνο. Στο κεφάλι φορεί στεφάνι που απομιμείται κλωνάρια ελιάς. Στο δεξί του χέρι κρατεί Νίκη, κι αυτή από ελέφαντα και χρυσάφι. Η Νίκη κρατεί ταινία και έχει στεφάνι στο κεφάλι..» ενώ παρακάτω σημειώνει ότι: «επίσης τέσσερις Νίκες απεικονίζονται σα χορεύτριες σε κάθε πόδι του θρόνου.»

Χρονολόγηση: τέλη του 438 π.Χ. ή λίγο αργότερα.

Βιβλιογραφία: E.B. Harrison, “Pheidias”, στο O. Palagia- J.J. Pollitt επιμ., *Personal Styles in Greek Sculpture* (Cambridge 1997) 59-64.

Νίκ.Δ. Παπαχατζή, *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις. Μεσσηνιακά-Ηλιακά* (Αθήνα 1979) 256-258.

8β. Νίκη του Παιωνίου (πίν. 13-14)

Μουσείο: Βρίσκεται στο Μουσείο της Ολυμπίας

Υλικό: μάρμαρο

Περιγραφή: Η φτερωτή θεά παρουσιάζεται να προσγειώνεται στο έδαφος. Φοράει πέπλο που κολλάει πάνω στο σώμα της, ενώ αφήνει ακάλυπτο το στήθος και το ένα σκέλος της. Επίσης φοράει και ιμάτιο που ανέμιζε στην πλάτη της καθώς πετούσε. Στα πόδια της υπάρχει ένας αετός με ανοιγμένα φτερά.

Ο πέπλος της Νίκης δημιουργεί προβλήματα καθώς αφήνει ακάλυπτο το αριστερό σκέλος, παρόλο που το αριστερό είναι αυτό που προβάλλεται. Γι’ αυτό το λόγο πιστεύεται ότι το ένδυμα της Νίκης αποτελούνταν από δύο όμοια κομμάτια που συγκρατιόντουσαν από μία πόρπη στον δεξιό ώμο και από τη ζώνη, έτσι το ένδυμα θα έμενε ανοιχτό και στα δύο πλαινά του.

Το ένδυμα κολλάει πάνω στο σώμα της Νίκης αφήνοντας έτσι να διαγραφούν μέσα από τις πτυχές οι καμπύλες του, ενώ το ιμάτιο της φουσκώνει έντονα σαν ιστίο. Μ’ αυτόν τον τρόπο φαίνεται η επίδρασή του ανέμου από το πέταγμα της Νίκης.

Η στάση της Νίκης αποτελεί ένα επαναστατικό παράδειγμα για την έλλειψη *contrapposto* (ζύγισης) που εδώ δεν αποδίδεται στο σώμα, αλλά αντίθετα διακρίνεται μόνον στην διαφορά ύψους που έχουν τα φτερά της. Η μορφή φέρει το ένα πόδι μπροστά και το άλλο πίσω για να μπορέσει να στηρίξει το σώμα της. Με το ένα πόδι φαίνεται να ακουμπάει σ’ ένα σύννεφο και με το άλλο σε αετό στα αριστερά της. Το γεγονός ότι η Νίκη αυτή δεν στηρίζεται πραγματικά σε βάση αλλά σε αιωρούμενα στοιχεία (σύννεφο, αετός) συμβάλλει στην εντύπωση ότι και αυτή αιωρείται.

Το άγαλμα ήταν τοποθετημένο πάνω σε ψηλή τριγωνική βάση που έφερε την επιγραφή των αναθετών και την υπογραφή του γλύπτη. Πρόκειται για ανάθημα των Μεσσηνίων και των Ναυπακτίων, που είχε στηθεί μπροστά από το ναό του Δία. Συγκεκριμένα η επιγραφή αναφέρει:

Μεσσάνιοι καί Ναυπάκτιοι ἄνεθεν Διί

*Ὀλυμπίῳτ' δεκάταν ἀπότημ πολέμιων
Παιώνιος ἐποίησε Μενδαῖος
καὶ τὰκρωτήρια ποιῶν ἐπὶ τὸν ναὸν ἐνίκα*

Χρονολόγηση: γύρω στο 420 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Ridgway 1981, 108- 111.

Boardman 1989, 200,205

Schultz 2001, 18- 40.

8γ. Νίκη ἢ Νίκες ακρωτήρια του ναοῦ του Διός

Σύμφωνα με χωρίο του Πausανία (V. 10.4) τα ακρωτήρια του ναοῦ του Δία κοσμούσαν Νίκες. Συγκεκριμένα ο περιηγητής αναφέρει: «*Στην Ολυμπία (πάνω στὸ ναὸ του Δία) σέ κάθε ἄκρο της σκεπής εἶναι στημένος ἀνὰ ἓνας ἐπίχρυσος λέβης καὶ μία Νίκη εἶναι στημένη στή μέση του αετώματος, ἐπίχρυση καὶ αὐτή. Κάτω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα της Νίκης ἔχει ἀνατεθεῖ μιά χρυση ἀσπίδα μέ τήν ἀνάγλυφον παράσταση της γοργόνας Μέδουσας. Το σχετικὸ μέ τήν ἀσπίδα ἐπίγραμμα ἀναφέρει τοὺς ἀναθέτες καὶ τὸ λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἔκαμαν τὸ ἀνάθημα »*

Βιβλιογραφία: Ν.Δ. Παπαχατζή, Πausανίου *Ελλάδος Περιήγησις. Μεσσηνιακά-Ηλιακά* (Αθήνα 1979) 250-252.

9. Νίκες ἀπὸ το θωράκιο του ναοῦ της Αθηνᾶς Νίκης στὴν Ἀκρόπολη

α) « Σανδαλιζόμενη» Νίκη (πίν. 15)

Ανάγλυφο με παράσταση Νίκης ἀπὸ το θωράκιο του ναοῦ της Αθηνᾶς Νίκης στὴν Ἀκρόπολη.

Μουσείο: Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο της Ακροπόλεως με ἀριθμὸ 973.

Προέλευση: Βρέθηκε ἀπὸ το Ross σε ἀνασκαφές κοντὰ στὸ ναὸ της Νίκης.

Υλικό: Μάρμαρο

Διαστάσεις: Ἐχει ὕψος 1.06μ. καὶ πλάτος 0.52μ.

Περιγραφή: Ἡ μορφή εἶναι στραμμένη πρὸς τα ἀριστερά, στηρίζεται στὸ λυγισμένο ἀριστερὸ της πόδι καὶ προσπαθεῖ νὰ διευθετήσῃ το σανδάλι της στὸ λυγισμένο δεξιὸ πόδι.

Ἡ Νίκη φοράει χειριδωτὸ χιτῶνα που ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸ δεξιὸ ὦμο καὶ τὸ

βραχίονα, ενώ το λεπτό ύφασμα αφήνει να διαγραφεί το σώμα. Εκτός από το χιτώνα φοράει και ιμάτιο που περνούσε πάνω από τον αριστερό ώμο και κάλυπτε τα σκέλη της.

Από αυτή τη Νίκη απουσιάζουν: το κεφάλι, ο λαιμός, μέρος από το αριστερό χέρι και πόδι καθώς και μέρος από την αριστερή φτερούγα.

Χρονολόγηση: γύρω στο 415-410 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούσκαρη 1999, 128-129.

β) Νίκη που ανεβαίνει σκάλα (πίν. 16)

Ανάγλυφη Νίκη από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης.

Μουσείο: Βρίσκεται στο Μουσείο της Ακροπόλεως με αριθμό 977.

Προέλευση: Βρέθηκε από τον Bohn στο πύργο της Νίκης κοντά στο τείχος της Ακροπόλεως.

Διαστάσεις: Έχει ύψος 1.055μ. και πλάτος 0.72μ.

Υλικό: Μάρμαρο

Περιγραφή: Στο αριστερό τμήμα: Η επιφάνεια του αναγλυφικού εδάφους εξέχει τοξοειδώς προς το άκρον όπως στις 989 και 975 και καταλήγει σε κάθετη ταινία. Η αριστερή πλευρά είναι λεία.

Η Νίκη ανεβαίνει γοργά μια σκάλα. Οι φτερούγες είναι εγχάρακτες στο αναγλυφικό πεδίο. Ο κορμός της είναι μετωπικός και το κάτω μέρος στραμμένο κατά $\frac{3}{4}$ αριστερά. Η πλάκα αυτή πρέπει να βρισκόταν στην ΒΑ άκρη του θωρακίου.

Η Νίκη φοράει ποδήρη χιτώνα από λεπτό ύφασμα και με πλούσιες πτυχές και ιμάτιο με επίσης πλούσιες πτυχές. Οι φτερούγες είναι πίσω της, εγχάρακτες. Τα χέρια της είναι λυγισμένα και θα κρατούσε κάποια αντικείμενα που όμως, έχουν φθαρεί. Σύμφωνα με τον Kekulé και τον Petersen η Νίκη κρατούσε στο δεξί της χέρι το κλειδί του ναού της Αθηνάς Νίκης, άποψη που, όμως, δεν βρίσκει σύμφωνους πολλούς άλλους συναδέλφους τους που θεωρούν ότι μάλλον θα κρατούσε θυμιατήριο και αγγείο για το λιβάνι.

Από τη Νίκη απουσιάζει το κεφάλι, που, όπως φαίνεται από τα ίχνη του λαιμού, θα πρέπει να ήταν στραμμένο προς το θεατή ή προς τα πίσω, και όχι προς την κατεύθυνση του σώματος που είναι κατά $\frac{3}{4}$ στραμμένο προς τα αριστερά.

Από αυτήν την πλάκα απουσιάζουν: το κεφάλι της Νίκης, μέρος από το δεξιό της χέρι και το αριστερό της πόδι, ενώ λείπουν το δεξιό επάνω μέρος της πλάκας και η

αριστερή γωνία.

Χρονολόγηση: γύρω στο 415-410 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούσκαρη 1999, 144-146.

γ) Προσαγωγή ταύρου από δύο Νίκες (πίν. 17)

Ανάγλυφη παράσταση με Νίκες από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη.

Μουσείο: Η πλάκα αυτή βρίσκεται στο Μουσείο της Ακροπόλεως αποτελείται από πέντε κομμάτια που αντιστοιχούν στους αριθμούς 7098+7099+Bπερ178 (και 1010 χωρίς να κολλά), αριστερή Νίκη χωρίς αριθμό ευρετηρίου.

Υλικό: Μάρμαρο

Διαστάσεις: Έχει ύψος 0.90μ. και πλάτος 1.15μ.

Περιγραφή: Ξεκινώντας από αριστερά παρουσιάζεται η Νίκη όρθια με στάσιμο το δεξιό και χαλαρό το αριστερό σκέλος. Φοράει ποδήρη πέπλο. Το δεξί χέρι είναι κατεβασμένο και το αριστερό λυγισμένο ως τον αγκώνα.

Στη δεξιά πλευρά μία Νίκη προσπαθεί να συγκρατήσει τον ταύρο που αναπηδά, αναχαιτίζοντας τον με ένα σχοινί, που θα κρατούσε στο δεξί της χέρι. Προβάλλει το δεξιό της σκέλος, ενώ με το αριστερό αντισταθμίζει την κίνηση. Φοράει διάφανο πέπλο ζωσμένο στη μέση.

Ξεκινώντας από τα αριστερά παρουσιάζεται όρθια η Νίκη με ελαφρά κίνηση προς τα αριστερά, ενώ το κεφάλι της θα πρέπει να κοίταζε προς τον ταύρο. Το δεξί της χέρι είναι λυγισμένο ενώ με το αριστερό θα έπιανε τον ταύρο από τα κέρατα. Από την Νίκη απουσιάζουν μέρος από τα χέρια και τα άκρα από τα πόδια, ενώ αρκετά φθαρμένα είναι: το πρόσωπο, το αριστερό στήθος και ο κορμός όπως επίσης τμήμα από τον αριστερό μηρό και το γόνατο. Φοράει ποδήρη διάφανο πέπλο, που σχηματίζει κόλπο ζωσμένο κάτω από το στήθος.

Ανάμεσα στις δύο Νίκες απεικονίζεται ο ταύρος που αναπηδά προς τα αριστερά. Το κεφάλι του θα πρέπει να ήταν στραμμένο προς τον θεατή. Το πίσω μέρος του καλύπτεται από τη Νίκη που βρίσκεται στα δεξιά, ενώ απουσιάζουν: το κεφάλι, το αριστερό και το δεξιό του σκέλος.

Στην δεξιά πλευρά της πλάκας παρουσιάζεται άλλη μία Νίκη με έντονη κίνηση καθώς θα προσπαθούσε να συγκρατήσει τον ταύρο. Από αυτήν την μορφή δεν σώζονται: το κεφάλι, ο δεξιός βραχίονας καθώς και το μεγαλύτερο μέρος από τα

φτερά της..

Χρονολόγηση: γύρω στο 415-410 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούσκαρη 1999, 210-213.

δ) Βουθυτούσα Νίκη (πίν. 18)

Ανάγλυφη Νίκη από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη. Η πλάκα αυτή αποτελείται από δύο κομμάτια,

Μουσείο: Βρίσκεται στο Μουσείο της Ακροπόλεως με τους αριθμούς 985+997.

Προέλευση: Το κομμάτι 985 βρέθηκε από τον Kekulé στην Ακρόπολη, ενώ το κομμάτι 997 βρέθηκε πιθανότατα από τον Bohn.

Υλικό: Μάρμαρο

Διαστάσεις: Έχει συνολικό ύψος 0.65μ. και πλάτος 0.38μ.

Περιγραφή: Στο κομμάτι με τον αριθμό 997 παρουσιάζεται η Νίκη από τους ώμους ως την κοιλιά. Στο κομμάτι 985 παρουσιάζεται η αρχή των μηρών ως τα γόνατα και η ράχη του ταύρου.

Η Νίκη πέφτει με ορμή στη ράχη του ταύρου, πιέζοντας την με το αριστερό λυγισμένο γόνατο της. Η Νίκη φοράει πέπλο με πόρπες στους ώμους και ζωσμένο με ανάγλυφα αποδιδόμενη πλατιά ζώνη καθώς και από ανάγλυφους σταυρωτούς ιμάντες. Στη ζώνη σχηματίζονται πλευρικά κόλποι, ενώ πάνω της υπάρχουν τρεις μεγάλες οπές που θα στερέωναν μια πρόσθετη μεταλλική ζώνη ή μία πόρπη. Την ενδυμασία της Νίκης συμπληρώνει το ιμάτιο που διακρίνεται μόνο στο λυγισμένο δεξί της πόδι.

Χρονολόγηση: γύρω στο 415-410 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούσκαρη 1999, 154-158.

10. Νίκες ακρωτήρια του ναού της Αθηνάς Νίκης (πίν. 19)

Μία από τις πιο πιθανές εκδοχές είναι στα ακρωτήρια του ναού της Αθηνάς Νίκης να υπήρχαν επιχρυσωμένες Νίκες. Στο κέντρο θα υπήρχε ιπταμένη Νίκη σύμφωνα με τον «τύπο του Παιωνίου», που θα βρισκόταν πάνω από ασπίδα η οποία θα απεικόνιζε τη Χίμαιρα και το Βελλερεφόντη. Εκατέρωθεν αυτής μικρότερες Νίκες θα κρατούσαν στεφάνια ή πολεμικά λάφυρα που θα αφιέρωναν στη θεά Αθηνά. Νίκες θα

αποτελούσαν και τα πλάγια ακρωτήρια που και αυτές με την σειρά τους θα κρατούσαν στεφάνια.

Βιβλιογραφία: Schultz 2001, 18- 40.

11. Νίκη από την Αγορά των Αθηνών (πίν. 20)

Άγαλμα Νίκης που κατά πάσα πιθανότητα ήταν ακρωτήριο στο ναό του Άρη ή τη στοά του Ελευθερίου Διός στην Αγορά των Αθηνών.

Μουσείο: Μουσείο Αγοράς στην Αθήνα

Υλικό: Πεντελικό μάρμαρο

Διατάσεις: ύψος 1,29.

Περιγραφή: Η Νίκη αυτή αιωρείται στηριζόμενη με το φόρεμά της, εφόσον και τα δύο της πόδια δεν πατούν στο έδαφος. Φοράει αττικό πέπλο ζωσμένο πάνω από το απόπτυγμα. Η διαφορά του πέπλου αυτού είναι ότι έχει χάσει τον πλούσιο όγκο του και παρουσιάζεται αρκετά λεπτότερος. Ο αριστερός ώμος παρουσιάζεται ακάλυπτος καθώς ο πέπλος έχει γλιστρήσει και συγκρατείται μόνο στο ύψος του στήθους.

Η Νίκη παρουσιάζει έντονη κίνηση και το ένδυμά της κολλάει πάνω στο σώμα της καθώς αυτή πετάει προς το πλάι. Η μορφή είναι επιβλητική ,καθώς το φόρεμα κυματίζει προς τα πίσω κάνοντας έντονες πτυχώσεις , ενώ τα φτερά, που σήμερα απουσιάζουν, θα ολοκλήρωναν την εικόνα της.

Δυστυχώς το πρόσωπο της Νίκης έχει καταστραφεί, με εξαίρεση το κάτω μέρος, όπου φαίνεται το στόμα και τμήμα από τις παρειές. Εκτός από το κεφάλι δεν έχουν σωθεί χέρια, το κάτω μέρος από το αριστερό πόδι, το δεξί από το γόνατο και κάτω και τα φτερά.

Χρονολόγηση: 420-410 π.Χ.

Βιβλιογραφία: Ridgway 1981, 62-63

Boardman 1989, *εικ.* 118.

12. Κεφάλι Νίκης από την Αγορά των Αθηνών (πίν. 21)

Κεφάλι Νίκης

Μουσείο: Μουσείο Αγοράς στην Αθήνα

Προέλευση: Αρχαία Αγορά Αθηνών

Υλικό: Χαλκός

Διαστάσεις: Ύψος: 0,20.

Περιγραφή: Πρόκειται για ένα κεφάλι στο πάνω μέρος του οποίου υπάρχει ένα εξόγκωμα για να στερεώνονται εκεί φύλλα από χρυσό και ασήμι.

Χρονολόγηση: Γύρω στο 420 π.Χ.

Βιβλιογραφία: H. Thompson, "The Golden Nikai Reconsidered", *Hesperia* 13 (1944) 173-209.

Harrison 1982, 53- 88.

Boardman 1989, *εικ.* 138.

Schultz 2001, 5,38.

13. Αναθηματικό ανάγλυφο (πίν. 22)

Μουσείο: Μουσείο Ακροπόλεως αρ. 1329

Προέλευση:

Υλικό: Πεντελικό Μάρμαρο

Διαστάσεις: Ύψος: 0,44μ. και Πλάτος: 01,64μ.

Περιγραφή: Από το ανάγλυφο έχει σωθεί το πάνω μέρος των μορφών της Νίκης του Ηρακλή και της Ήβης. Η σκηνή παρουσιάζει την αποθέωση του ήρωα καθώς η Νίκη τον στεφανώνει.

Χρονολόγηση: Τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Brouskari 1974, 187 *εικ.* 364.

Η Νίκη του Καλλιμάχου (αρ. 1, πίν. 1) ή η αγγελιοφόρος Ίρις σύμφωνα με τον Πετράκο¹ τους Meiggs-Lewis και τον Raubitschek², αποτελείται από δύο κομμάτια που δεν μπορούν να συγκολληθούν. Το να απεικονίζεται η Νίκη και όχι η Ίρις παρουσιάζεται ως πιθανότερο, μια και από την αρχαϊκή περίοδο υπάρχουν τέτοια αναθήματα στην Ακρόπολη. Ήταν τοποθετημένη πάνω σε ιωνικό κίονα με κιονόκρανο, το ύψος συνολικά της Νίκης και του κίονα είναι τρία μέτρα, και θεωρείται ανάθημα της οικογένειας του πολέμαρχου Καλλιμάχου που σκοτώθηκε στη μάχη του Μαραθώνα, δηλαδή στήθηκε μάλλον αμέσως μετά το 490 π.Χ.

Στη Νίκη του Καλλιμάχου γίνονται πλέον φανερές οι αλλαγές από την αρχαϊκή στην πρώιμη κλασική εποχή, και συνεπώς περνάμε από τον τύπο της Νίκης με τη στάση του « εν γούνασι δρόμου », σε μια Νίκη με περισσότερο φυσιοκρατική στάση. Η στάση της παρόλα αυτά θεωρείται μεταβατική. Ακολουθεί σε ένα μεγάλο βαθμό το σχήμα του « εν γούνασι δρόμου », όμως τα πόδια της, είναι αρκετά τεντωμένα σε αντίθεση με τις Νίκες του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, η στάση της δηλαδή τείνει να απελευθερωθεί από το συμβατικό αρχαϊκό σχήμα, χωρίς όμως, να το έχει πετύχει απόλυτα. Το ένδυμά της είναι αυτό των αρχαϊκών κορών.

Ανάμεσα στις ραβδώσεις του κίονα ήταν χαραγμένη μία επιγραφή από την οποία μόνο ένα μέρος έχει διατηρηθεί ως σήμερα, ενώ έχουν προταθεί αρκετές αποκαταστάσεις της και έχουν προκληθεί πολλές συζητήσεις. Τα κυριότερα προβλήματα είναι αν η επιγραφή έγινε στην ίδια χρονική περίοδο ή σε περισσότερες, καθώς και ποιά μπορεί να είναι η ορθότερη αποκατάστασή της.

Από τα στοιχεία που δίνει η ίδια η επιγραφή είναι αναμφισβήτητο ότι το 480 π.Χ. το άγαλμα ήταν στημένο και ότι καταστράφηκε την ίδια χρονιά, όταν οι Πέρσες κατέλαβαν την Ακρόπολη. Ένα ακόμα στοιχείο είναι ότι ο αναθέτης καταγόταν από την Αφιδνα. Στην τρίτη σειρά υπάρχει η λέξη *ἁγών*, ενώ στην τελευταία το *παισίν Ἀθηναίων* που παραπέμπει στο στρατό των Αθηναίων.

Υπάρχουν όμως στοιχεία που αν και δεν παρουσιάζονται ξεκάθαρα, ωστόσο όπως αναφέρει η Harrison³, είναι εύκολο να τα αποκρυπτογραφήσει κανείς. Στην αρχή της

¹ Πετράκος 1995, 47

² Βλ. Harrison 1971, 6.

³ Harrison 1971, 10

πρώτης σειράς το όνομα που λείπει είναι ο Καλλίμαχος εφόσον ταιριάζει στο μέτρο και είναι γνωστό ότι η καταγωγή του ήταν από την Άφιδνα. Στην τρίτη σειρά η λέξη *μαρχος* συμπληρώνεται ως *πολέμαρχος* που ήταν το αξίωμα του Καλλιμάχου.

Η αποκατάσταση της πρώτης σειράς συνήθως δεν αμφισβητείται έτσι έχουμε: *[Καλλίμαχος μ' ἄν]έθεκεν Ἀφιδναῖο[ς] ταθENAIAI*. Το μόνο που αμφισβητείται είναι το αν ο Καλλίμαχος γραφόταν με ένα ή με δύο λάμδα αν και συνηθέστερα χρησιμοποιούνται δύο.

Στην αμέσως επόμενη σειρά το πρώτο μέρος είναι γενικά αποδεκτό ως: *ἀν[γελον αθ]ανάτον* για τη συνέχεια όμως, υπάρχει διαφωνία καθώς ο Lolling το συμπληρώνει ως: *hoi ὁ[ρανον εἰδύν] ἔχουσιν*, συνηθέστερα όμως συναντάται η αποκατάσταση του Hiller von Gaertrigen που συμπληρώνει την πρόταση ως: *hoi Ὀ[λύμπια δόματ'] ἔχουσιν*. Ο Hiller von Gaertrigen υποστηρίζει ότι η πρώτη γραμμή έγινε από τον Καλλίμαχο, όσο ήταν ζωντανός ενώ οι υπόλοιπες προστέθηκαν από τον δήμο των Αθηναίων μετά από το θάνατό του. Άποψη που δεν βρίσκει απόλυτα σύμφωνο τον Shefton,⁴ που θεωρεί ότι η ανάθεση του αγάλματος είχε γίνει από τον Καλλίμαχο με αναθηματική επιγραφή που όμως βρισκόταν στην βάση του κίονα και ότι η επιγραφή που σημειώνεται σήμερα στον κίονα προστέθηκε αργότερα. Οι Meiggs και Lewis όμως, υποστηρίζουν ότι τέτοιου είδους αναθέσεις ήταν σπάνιες⁵.

Στην αρχή της τρίτης σειράς το κενό συμπληρώνεται με τη λέξη *νικέας*. Σύμφωνα με τον Lolling θα μπορούσε ν' αναφέρεται σε κάποια νίκη του Καλλιμάχου στα Παναθήναια του 490 π.Χ. και θεώρησε ότι στην συνέχεια θα έγραφε: *τον Με[δον τε καί η]ελένον*. Αυτή η πρόταση θα μπορούσε να ισχύσει αν ο Shefton δεν ανακάλυπτε ότι δίπλα στο *Μ* δεν υπάρχει έψιλον αλλά άλφα, μάλιστα πρότεινε ως αποκατάσταση της τέταρτης σειράς: *τόν Μα[ραθῶνι πρό η]ελ(λ)ένον, ὄγ[ομ' ἔστεφάνοσεν:]*.

Εντύπωση προκαλεί κατά την Harrison η λέξη *Μαραθόν* μια και φαίνεται ως πλεονασμός αφού το *παισίν Ἀθηναίων* παραπέμπει σε μάχη, ενώ το όνομα και η ιδιότητα του δωρητή φθάνουν για να καταλάβει κανείς σε ποια μάχη αναφέρεται το ανάθημα. Από την άλλη στην αρχή της σειράς θα πρέπει να υπήρχε κάποιο *τόν που να* παραπέμπει στους Αθηναίους. Στο ίδιο κενό θα μπορούσε να γραφτεί *τόν μάλ' ἄριστεύον* που ταιριάζει και στο διάστημα και στο νόημα μιας τέτοιας ανάθεσης.

⁴ B.B. Shefton, *BSA 45* (1950) 140-164. Harrison 1971, 11-13

⁵ R. Meiggs and D.M. Lewis, *A Selection of Greek Historical Inscriptions* (Oxford 1969) 33-34. Harrison 1971, 11-12

Γίνεται λοιπόν, προφανές ότι θα μπορούσαν για το ίδιο σημείο να υπάρξουν πολλές εναλλακτικές λύσεις, χωρίς να μπορεί να πει κανείς με βεβαιότητα ποια θα ήταν η ορθότερη.

Ανάμεσα στην πρώτη και στην τρίτη σειρά παρατηρείται έλλειψη του μέτρου καθώς στην πρώτη σειρά υπάρχουν τρία γράμματα περισσότερα. Σύμφωνα με τη Harrison⁶ η ανομοιομορφία που υπάρχει στην έκταση των σειρών μπορεί να δικαιολογηθεί αν συνδεθεί η ανάθεση με τα Παναθήναια. Ακολουθώντας αυτή την εκδοχή ο Καλλίμαχος που κατείχε ήδη τον τίτλο του Πολεμάρχου πριν από την μάχη του Μαραθώνα το 490 π.Χ., μετά τη νίκη του στους αθλητικούς αγώνες προχώρησε στην ανάθεση του αγάλματος και έβαλε να χαράζουν την επιγραφή, στην οποία μετά τον θάνατό του θα μπορούσαν κάποιες λέξεις να έχουν προστεθεί και κάποιες άλλες αφαιρεθεί. Έτσι προστέθηκαν στίχοι που θα αφορούσαν την ανδρεία του στη μάχη του Μαραθώνα. Κατά αυτόν τον τρόπο η λέξη *τόν* θα μπορούσε να έχει προστεθεί αργότερα, ίσως και από διαφορετικό χαράκτη.

Ένα άλλο θέμα που ανακύπτει είναι η σημασία τόσο του Καλλιμάχου όσο και του αγάλματος που έφερε ο κίονας. Σύμφωνα με το απόσπασμα του Ηροδότου ο Καλλίμαχος δεν ήταν απλά ένας στρατηγός, όπως ο Μιλτιάδης, αλλά κάτι ανώτερο. Αποτελούσε το “βασιλιά” του στρατεύματος των Αθηναίων. Συγκεκριμένα αναφέρει (2.2): *ζῶν μὲν ὄν Καλλίμαχος ἡγεμὼν ζῶντος Κυναιγείρου [πολέμαρχος] ἦν. εἰδὲ [καί] τεθνεὼς ἡττηθήσεται, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀρετὴν ὕβριεῖται, τὴν μὲν αἰτίαν τῆς πάσης ὑμῖν νίκης γενομένην, τὴν δὲ τὸ μέγιστον παρασχούσαν τῶν ἐν Μαραθῶνι θαυμάτων, ἄνδρα καὶ χωρὶς ψυχῆς μεμεχημένον καὶ νεκρὸν θανάτου κρείττονα.* Παρακάτω αναφέρει (2.5-6): *ἀπέβαινε μὲν εἰς Μαραθῶνα ὁ Δαρείου στόλος μετὰ τὰς ἐξ Αἰγαίου τῶν νήσων ἄρπαγας, τῇ δὲ Ἀττικῇ βοηθεῖν ἔδει τὴν Λακεδαιμονίων εἰρωνεῖαν μὴ περιμένοντας· ὁζὺς γὰρ ὁ κίνδυνος· καὶ τῷ στρατηγῷ Μιλτιάδῃ τὴν ταχίστην ἔδωκεν τρέχειν. Ἐνταῦθα ἤγε τὴν δύναμιν ἅπασας ὁ ἐμὸς υἱός, πολέμαρχος ὢν καὶ κατὰ τὸν νόμον καὶ τὴν σπουδὴν ἰδίαν ὅτι θερμωτάτην ἔχων ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστά ἐν τῇ μάχῃ παρασχέσθαι. Κυναιγείρος δὲ εἰς τις ὢν τῶν πολλῶν ἠπείγετο. Συμμιζαντες δὲ τοῖς βαρβάροις μεμπτός μὲν οὐδεὶς ἦν, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις Καλλίμαχος ἔδειξεν αὐτοῖς ὅτι πολέμαρχος ἦν.* Σύμφωνα με την Harrison⁷ ο Καλλίμαχος νίκησε στα Παναθήναια το 490 π.Χ., έχοντας πρόσφατα αναλάβει τα αξιώματά του και νιώθοντας έντονη την περσική απειλή. Η επιτυχία λοιπόν, του Καλλιμάχου θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν

⁶ Harrison 1971, 18

⁷ Harrison 1971, 23-24

ένας καλός οiwονός για την νίκη του στρατεύματος ενάντια στους Πέρσες. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να εξηγηθεί γιατί η λέξη “*πολέμαρχος*” βρίσκεται αμέσως μετά από *νικέας* και γιατί η Νίκη αυτή αποτελεί *απεσταλμένο των αθανάτων*. Σύμφωνα πάντα με την Harrison, ανάμεσα στην νίκη του Καλλιμάχου στα Παναθήναια και στην μάχη του Μαραθώνα δεν μεσολάβησε αρκετό διάστημα, έτσι θα ήταν δύσκολο, ακόμα και αν ο Καλλιμάχος έκανε την παραγγελία του την επομένη της νίκης του, να ήταν το άγαλμα στημένο στην Ακρόπολη πριν από την μάχη. Το άγαλμα ίσως θα πρέπει να είχε ξεκινήσει πριν από την μάχη του Μαραθώνα αλλά να ολοκληρώθηκε μετά από αυτήν. Η Νίκη λοιπόν αυτή, είτε είχε ολοκληρωθεί είτε όχι, θα ήταν αρχικά ένα δώρο για τους Θεούς για το καλό οiwονό που τους έστειλαν και μια παράκληση να τους βοηθήσουν στη συνέχεια, πράγμα που συνέβη.

Με λιγότερα ή περισσότερα επιχειρήματα κάθε άποψη δεν μπορεί να δώσει σαφή απάντηση για το πότε δημιουργήθηκε το άγαλμα, αν δηλαδή ήταν ανάθημα για την νίκη στα Παναθήναια ή ανάθημα για την νίκη στην μάχη του Μαραθώνα ή ακόμα αν αποτελούσε συνδυασμό των δύο αυτών νικών, της αθλητικής ή της στρατιωτικής.

Στη Νίκη 694 (αρ. 2, πίν. 2) που βρίσκεται στο Μουσείο της Ακροπόλεως εμφανίζεται μία ακόμα λειτουργία της Νίκης, αυτής του ακρωτηρίου σε ναό, μια και πιθανότατα επέστεφε τον αρχαία ναό της Αθηνάς στην Ακρόπολη μετά την αποκατάστασή του από την καταστροφή των Περσών το 480 π.Χ.

Στην ίδια Νίκη, τα αρχαϊκά στοιχεία έχουν σχεδόν υποχωρήσει αν και αυτό φαίνεται κυρίως στην ένδυση και όχι τόσο στην στάση της Νίκης που διατηρεί τη συντηρητική στάση του «εν γούνασι δρόμου».

Η Νίκη της Πάρου (αρ. 3, πίν. 3) θεωρείται ένα από κορυφαία γλυπτά τόσο της παριανής τέχνης, όσο και της πρώιμης κλασικής περιόδου, καθώς η στάση της επηρέασε την εξέλιξη της εικονογραφίας της Νίκης. Έχει χαρακτηριστεί μάλιστα ως η πρόγονος της Νίκης του Παιωνίου. Κατά την Ridgway⁸ ο χαρακτηρισμός αυτός δικαιολογείται απόλυτα λόγω της εγκατάλειψης της αρχαϊκής στάσης αλλά και του αρχαϊκού ενδύματος.

Για την χρονολόγηση της Νίκης έχουν διατυπωθεί αρκετές προτάσεις: ο Rubensohn⁹ που θεώρησε ότι κοσμούσε τρόπαιο, την τοποθέτησε ανάμεσα στο 490-480 π.Χ., όταν η Πάρος κατάφερε να αντισταθεί στην επιδρομή που είχαν κάνει οι Αθηναίοι ενάντια στο νησί με αρχηγό τον Μιλτιάδη μετά τους Περσικούς πολέμους.

⁸ Ridgway 1970, 37-38.

⁹ Βλ. Ridgway 1970, 36.

Σύμφωνα με την Ridgway η Νίκη της Πάρου χρονολογείται στις αρχές του Αυστηρού Ρυθμού, δηλαδή γύρω στο 480 π.Χ., ενώ οι Borbein, Knigge και Walter-Karydi τη θεωρούν έργο του 470 π.Χ. Οι περισσότεροι όμως, ανάμεσά τους και οι Καρούζος, Dörig και Vierendeel, θεωρούν ως πιθανότερη χρονολόγηση τη δεκαετία 470-460 π.Χ., και παρόλο που δεν συντρέχει κάποια ιστορική συγκυρία, υποστηρίζουν ότι θα μπορούσε να αποτελεί μία Νίκη ανάθημα για νίκη σε αθλητικούς αγώνες.¹⁰

Σύμφωνα με την Αικ. Κώστογλου Δεσποίνη¹¹ η Νίκη της Πάρου θα αποτελούσε ελεύθερο αναθηματικό γλυπτό ή ακόμα και ακρωτήριο. Σε μια σύγκριση που έκανε στα μοτίβα της πτύχωσης και στο άνοιγμα του πέπλου της Νίκης με τον Απόλλωνα από τα ανάγλυφα της διόδου των Θεωρών της Θάσου καθώς και με την πεπλοφόρο του Εθνικού Μουσείου¹² κατέληξε πως ο πλατύς και ελεύθερος σχηματισμός των πτυχών, η ελαστικότητα του σώματος με τους αντιθετικούς άξονες, (η κίνηση της Νίκης είναι προς τα δεξιά ενώ το κεφάλι της είναι στραμμένο προς τα αριστερά) είναι στοιχεία αρκετά για να χρονολογήσουν το έργο πολύ μετά το 480 π.Χ. Σημειώνει όμως, ότι υπάρχουν συντηρητικά στοιχεία στη σύνθεση που θυμίζουν τις υστεροαρχαϊκές κόρες, όπως η απόδοση της πτύχωσης στο κάτω μέρος του ενδύματος στην μπροστινή πλευρά, ή στον τρόπο που κολλάει ο πέπλος πάνω στα σκέλη καθώς και στην ανατομική διαμόρφωση του στήθους, έτσι ώστε το γλυπτό δεν θα μπορούσε να χρονολογηθεί πολύ μακριά από το 470 π.Χ.

Η Δεσποίνη επιχείρησε μία ακόμα σύγκριση καθώς διέκρινε στενή τεχνοτροπική συγγένεια της Νίκης με τη στήλη του Αποξυόμενου των Δελφών.¹³ Οι ομοιότητες των δύο έργων παρουσιάζονται στην τόλμη στο στήσιμο της μορφής διατηρώντας παράλληλα αρχαϊκά στοιχεία, στην έντονη πλαστικότητα και στην τρυφερότητα και ευγένεια που διακρίνει τα χαρακτηριστικά τους. Οι παραπάνω ομοιότητες καταστούν σχεδόν βέβαιη την απόδοση και της στήλης των Δελφών σε παριανό εργαστήριο.

Το μνημείο στο οποίο στεκόταν η υποθετική **Νίκη από τους Δελφούς (αρ. 4, πίν. 4-5)** έχει τη μορφή τριγωνικού πεσσού. Στο δεύτερο δόμο από κάτω ήταν χαραγμένη η αναθηματική επιγραφή, που σώζεται αποσπασματικά και η

¹⁰ Βλ. Ridgway 1970, 36-38 με παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹¹ Κώστογλου-Δεσποίνη 1979, 135-136.

¹² Πρόκειται για μια αδημοσίευτη πεπλοφόρο που βρίσκεται στις αποθήκες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Έχει ύψος 28 εκ. Κώστογλου Δεσποίνη 1979, 164-5, πίν. 53-54. Για τον Απόλλωνα στα θασιακά ανάγλυφα της Διόδου των Θεωρών, Παρίσι, Λούβρο Ma 696A: M. Hamiaux –A. Pasquier, *Les sculptures grecques I. Des origines à la fin du IVe siècle avant J.C.* (Paris 1992) 106 με εικ.

¹³ Αριθμός ευρετηρίου 2161+2200+4365. Κώστογλου Δεσποίνη 1979, 164. Rolley 1999, 330 πίν. 341-343.

αποκατάστασή της δεν είναι βέβαιη. Οι ανώτεροι δόμοι του πεσσόμορφου βάθρου κοσμούνταν με αναρτημένες χάλκινες οπλιτικές ασπίδες. Πιθανόν πρόκειται για κοινό ανάθημα των Μεσσηνίων και των Ναυπακτίων που αποτελούσαν μία πολιτική ενότητα μορφής συμπολιτείας, από τη δεκάτη των λαφύρων τους στον Απόλλωνα, λάφυρα από τη νίκη τους πιθανότατα κατά των Καλυδωνίων κατά τους Jacquemin και Laroche.¹⁴

Αρχικά ο Pomtow, που πρώτος δημοσίευσε συστηματικά το μνημείο, θεώρησε ότι η πλίνθος στον ανώτερο δόμο του πεσσού στήριζε το άγαλμα της Νίκης κατά το ανάλογο της Νίκης του Παιωνίου στην Ολυμπία που στηρίζεται σε παρόμοιο βάθρο. Απέρριψε παράλληλα την παλαιότερη υπόθεση του Κεραμόπουλλου, ότι το βάθρο επέστεφε ένας τρίποδας, ανάθημα κατάλληλο για το ιερό των Δελφών. Στην πραγματικότητα στην επιφάνεια στήριξης του αναθήματος υπάρχουν τέσσερις τόρμοι, οπότε οι Jacquemin και Laroche θεωρούν ότι ο πεσσός έφερε τρίποδα με Καρυάτιδα σε μορφή Νίκης. Παράλληλα για την πρόταση αυτή αποτελούν οι τρίποδες των Δεινομενιδών στους Δελφούς, που ανατέθηκαν μετά το 480 π.Χ.¹⁵ Ο τέταρτος τόρμος γόμφωσης ίσως στήριζε έναν αετό συνοδό της Νίκης. Η δελφική αυτή Νίκη είναι κατά 20 έτη παλαιότερη από τη Νίκη της Ολυμπίας, και από την άποψη της εξέλιξης της λειτουργίας της μορφής της Νίκης στα μνημεία αυτού του τύπου είναι ενδιαφέρον ότι στο αρχαιότερο μνημείο των ίδιων αναθετών στους Δελφούς η μορφή της Νίκης θα κατείχε δευτερεύουσα θέση στο γλυπτικό σύνολο της επίστεψης της πεσσόμορφης βάσης.

Στο μνημείο του Μαραθώνα (αρ. 5, πίν. 6) είναι φανερό σύμφωνα με τον Vanderpool¹⁶, ότι πρόκειται για ένα τρόπαιο που στεκόταν ελεύθερα στο χώρο. Σήμερα μας έχουν σωθεί μόνο μέρη από ένα κίονα και πτυχές από το φόρεμα κάποιας μορφής που ήταν πιθανότατα Νίκη. Τέτοιου είδους μνημεία άλλωστε ήταν συνηθισμένα στην αρχαιότητα, καθώς υπάρχουν ανάλογα παραδείγματα λ.χ. η *Σφίγγα* των Ναξίων στους Δελφούς, αλλά και από την Ακρόπολη των Αθηνών όπου υπήρχαν πολλά τέτοιου είδους μνημεία, τα περισσότερα μικρότερου μεγέθους, ακόμα και πριν τους Περσικούς Πολέμους.

Τεχνοτροπικά ο κίονας βρίσκεται κοντά στους κίονες από το ναό της Αθηνάς στο

¹⁴ Βλ. Jacquemin-Laroche 1982, 169-199.

¹⁵ J.F. Bommelaer, *Guide de Delphes. Le site* (Paris 1991) 188-189. Η αποκατάσταση του τρίποδα που ανέθεσε ο Δεινομενίδης τύραννος της Γέλας Ιέρων, πιθανότατα μετά τη νίκη της Ιμέρας με Νίκη Καρυάτιδα που στήριζε τον τρίποδα, οφείλεται στην επιγραφή και στα ίχνη πάνω στη βάση του τρίποδα. Ανάλογο τρίποδα ανέθεσε λίγο αργότερα και ο αδελφός του Ιέρων.

¹⁶ Vanderpool 1966, 99.

Σούνιο, με έναν από την Πινακοθήκη στα Προπύλαια της Ακρόπολης και με αυτούς της στοάς των Αθηναίων στους Δελφούς. Όλα τα παραπάνω έργα χρονολογούνται μετά τους Περσικούς Πολέμους και ως τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.. Σε αυτό επομένως το διάστημα συγκαταλέγεται και το μνημείο του Μαραθώνα με βάση τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του. Το γλυπτό που τον επέστεφε δεν έχει ούτε τις δύσκαμπτες τυπικές πτυχές της αρχαϊκής περιόδου ούτε τις βαθιές και ελεύθερες της κλασικής.

Για δύο άλλα σημεία δεν υπάρχει μεγάλη βεβαιότητα για την χρονολόγηση καθώς τα τμήματα βαθμίδων που έχουν βρεθεί μαζί με το μνημείο θα μπορούσαν να ανήκουν στον 5^ο αι. π.Χ. σύμφωνα πάντα με τον Vanderpool¹⁷, ενώ η διακόσμηση στους ορθοστάτες ταιριάζει περισσότερο στο 4^ο αι. π.Χ. Θα μπορούσαν δηλαδή να αποτελούν είτε μία υστερότερη επέμβαση πάνω στο ήδη υπάρχον μνημείο, είτε να αποτελούν τα ίδια ένα ανεξάρτητο μνημείο.

Ιστορικά, σύμφωνα τόσο με τον Vanderpool όσο και με τον West¹⁸, το μνημείο δεν μπορεί να παραπέμπει πουθενά αλλού παρά στη μάχη του Μαραθώνα του 490 π.Χ. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Πausanias (I 32,3-5) τέτοιου είδους μνημεία ήταν συχνά στη περιοχή: *”Υπάρχει ένα δήμος Μαραθών που εξίσου απέχει από την πόλη Αθήνα και από την Καρυστο της Εύβοιας. Σ’ αυτό το μέρος της Αττικής είχαν αποβιβασθεί οι βάρβαροι και νικήθηκαν στη μάχη και έχασαν μερικά από τα πλοία τους καθώς έφευγαν. Στην πεδιάδα υπάρχει τάφος των αθηναίων και πάνω σ’ αυτόν στηλές με τα ονόματα των σκοτωμένων κατά φυλές, και ένας άλλος τάφος για τους νεκρούς από την Πλάταια της Βοιωτίας και τους δούλους, γιατί τότε πρώτη φορά πολέμησαν και δούλοι. Ιδιαίτερο μνημείο υπάρχει για τον Μιλτιάδη, το γιο του Κίμωνα, ο οποίος όμως πέθανε αργότερα, μετά την αποτυχία του στην Πάρο, για την οποία και είχε δικασθεί από τους αθηναίους. Εδώ κάθε νύχτα μπορεί κανείς να έχει την αίσθηση ενός χρεμετισμού αλόγων και μάχης ανδρών, αν επεδίωξε όμως κανείς από σκοπου το θέαμα αυτό, ποτέ δεν του βγήκε σε καλό, αν κανείς δεν είχε ακούσει σχετικά, και του συνέβη τυχαία ν’ αντιληφθεί αυτά τα πράγματα, τα πνεύματα δεν οργίζονται εναντίον του. Οι μαραθώνιοι λατρεύουν αυτούς που έπεσαν στη μάχη που τους ονομάζουν ήρωες, και κατά τον Μαραθώνα, από τον οποίο έχει το όνομά του ο δήμος, καθώς και τον Ηρακλή, τον οποίο ισχυρίζονται πως πρωτοί από τους έλληνες αυτοί πίστεψαν για θεό. Υπάρχει και η παράδοση πως στη μάχη συνέβη να λάβει μέρος και κάποιος που έμοιαζε με αγρότη στην εμφάνιση και στην περιβολή. Αυτός σκότωσε πολλούς από τους*

¹⁷ Vanderpool 1966, 100.

¹⁸ West 1969, 7-19.

βαρβάρους με ένα αλέτρι και όταν η μάχη τελείωσε εξαφανίστηκε. Όταν οι αθηναίοι ρώτησαν σχετικά, ο θεός δεν χρησιμοδότησε γι' αυτόν τίποτε περισσότερο από το ότι πρέπει να τιμούν τον ήρωα Εχετλαιο. Έχει κατασκευασθεί και ένα τρόπαιο από λευκό μάρμαρο¹⁹.

Από το χωρίο του Πausανία, πληροφορούμαστε για ένα τύμβο των Αθηναίων, το λεγόμενο Σωρό, ένα ακόμα για τους Πλαταιείς και τους δούλους και το μνημείο του Μιλτιάδη. Μετά από αυτά που θα βρίσκονταν κοντά στο νότιο τμήμα της πεδιάδας, αναφέρει και ένα τρόπαιο από λευκό μάρμαρο. Αμέσως μετά από αυτήν την αναφορά ο Πausανίας συζητά για το νεκροταφείο των Περσών. Ακολουθεί η αναφορά στην Μακαρία πηγή και στο έλος μέσα στο οποίο οι Πέρσες είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες τους. Μια και η πηγή και το έλος ήταν στο βορειοανατολικό μέρος και το τρόπαιο θα πρέπει να βρίσκονταν εκεί. Ο Vanderpool²⁰ συμπεραίνει από όλα αυτά ότι το μνημείο από λευκό μάρμαρο που αναφέρεται στον Πausανία είναι το μνημείο του οποίου οι κίονες έχουν βρεθεί στην περιοχή.

Το τρόπαιο αυτό αποτελούσε ένα από τα μνημεία για τα οποία οι Αθηναίοι υπερηφανεύονταν. Ο Αριστοφάνης το αναφέρει τρεις φορές: στη *Λυσιστράτη* στίχος 285. Ο σοφιστής Κριτίας μιλώντας στους Αθηναίους λέει: «η πόλη έχει χτιστεί πάνω σε δίκαια τρόπαια στο Μαραθώνα». Κατά τον Πλάτωνα η Αθήνα ήταν η πρώτη πόλη που έστησε μνημείο για τους «βάρβαρους», στο Μαραθώνα και στη Σαλαμίνα (*Μενέξενος* 240D και 245A). Ο Θεμιστοκλής πάλι ισχυριζόταν ότι δεν μπορούσε να κοιμηθεί όταν θυμόταν το μνημείο του Μιλτιάδη. Κάποια από τα χάλκινα νομίσματα της ρωμαϊκής περιόδου παρουσιάζουν ένα πολεμιστή και μία σκηνή αιχμαλωσίας μπροστά από ένα τρόπαιο που μάλλον ήταν το τρόπαιο του Μαραθώνα.

Σύμφωνα με τις περιγραφές της μάχης που έχουμε τόσο από τον Ηρόδοτο όσο και από την περιγραφή της ζωγραφικής σύνθεσης με τη μάχη του Μαραθώνος στην Ποικίλη Στοά από τον Πausανία²¹, κοντά στο σημείο που είχαν κατασκηνώσει οι Πέρσες και κοντά στο σημείο που υπέστησαν τις μεγαλύτερες απώλειές τους, οι Αθηναίοι ανήγειραν το τρόπαιό τους.

Ο Vanderpool²² καταλήγει στην μελέτη του ότι το αρχικό τρόπαιο θα πρέπει να στήθηκε αμέσως μετά τη μάχη και θα αποτελούνταν από τον οπλισμό του εχθρού.

¹⁹ Ν.Δ. Παπαχατζή, *Πausανίου Ελλάδος Περιήγησις. Αττικά* (Αθήνα 1974) 419-423.

²⁰ Vanderpool 1966, 104.

²¹ Πausανίας I, 15,3 μας πληροφορεί ότι στη ζωγραφική σύνθεση της Στοάς απεικονιζόταν η στιγμή που οι Πέρσες υποχωρούσαν σπρώχνοντας ο ένας τον άλλο στο έλος.

²² Vanderpool 1966, 106.

Μετά από τριάντα περίπου χρόνια στήθηκαν αναμνηστικά μνημεία για τη μάχη του Μαραθώνα στην Ακρόπολη η Αθηνά Πρόμαχος του Φειδία και το ανάθημα των Μαραθωνομάχων στους Δελφούς και πάλι έργο του γλύπτη Φειδία Την ίδια εποχή έγινε και το μνημείο στο Μαραθώνα στο οποίο θα υπήρχαν τρεις ιωνικοί κίονες στην κορυφή των οποίων θα ήταν στημένη μία Νίκη που στεφάνωνε ή ετοίμαζε κάποιο τρόπαιο, κατά τον ίδιο πάντα ερευνητή.

Η Νίκη παρουσιάζεται στο δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα (αρ. 6α, πίν. 7). Το θέμα της παράστασης είναι η έριδα ανάμεσα στον Ποσειδώνα και στην Αθηνά για το ποιός θα γινόταν πολιούχος θεός της Αθήνας. Η χρονική στιγμή που επιλέχθηκε να απεικονισθεί είναι η παρέμβαση του Δία που δίνει την τελική λύση στέλνοντας τον κεραυνό του και εμποδίζοντας τον Ποσειδώνα από το να πλημμυρίσει την πόλη. Η Νίκη που ονομάζεται συμβατικά ως μορφή G έχει τη θέση της ηνιόχου του άρματος της Αθηνάς.

Τα χαρακτηριστικά της σώζονται μέσα από τα σχέδια του Carrey, μια και η ίδια η Νίκη δεν έχει σωθεί. Από τη Νίκη αυτή είχαν ήδη από τότε χαθεί τα χέρια. Η θεά παρουσιάζεται να τραβάει τα χαλινάρια των ίππων και κατεβαίνει από το άρμα. Φοράει πέπλο και ιμάτιο που σκεπάζει τα χέρια της. Ο τρόπος που το ένδυμα πέφτει στο κάτω μέρος του σώματος θυμίζει τη μορφή G του ανατολικού αετώματος.

Η Νίκη τοποθετείται στο γείσο στο κομμάτι 9 του βόρειου τμήματος και στο τέλος του 10 όπου ένας σιδερένιος πρόβολος βρίσκεται στην περιοχή του αρμού ανάμεσα στα δύο τμήματα, δίνοντάς τους μία επιπλέον ασφάλεια και ισορροπία. Η πρόταση για να αποκατασταθεί το κεφάλι της Νίκης με τη λεγόμενη κεφαλή Laborde είναι αμφίβολη, σύμφωνα με την Palagia, κυρίως για τεχνικούς λόγους.²³ Ως πιθανός γλύπτης του αετώματος φέρεται ο Πάριος Αγοράκριτος, υπάρχουν όμως σαφείς επιρροές από το Φειδία.

Η μορφή της Νίκης παρουσιάζεται πολύ συχνά στο εικονογραφικό πρόγραμμα του Παρθενώνα. Είναι αυτή που πιθανότατα θα κοσμούσε τα ακρωτήρια των γωνιών του ναού (αρ. 6δ, πίν. 9), όπως φαίνεται από τη μορφή και τις διαστάσεις βάθρων και αγκυρίων.²⁴ Θα έμοιαζαν με την Νίκη που κρατούσε στο χέρι της το άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου, ενώ η κίνησή τους θα ήταν προς τα εμπρός και έξω Είναι όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η ίδια που οδηγεί το άρμα της Αθηνάς στο δυτικό αέτωμα. Η Νίκη θα μπορούσε να εμφανίζεται και στο κέντρο του ανατολικού

²³ Palagia 1993, 44.

²⁴ Κορρές 1996, 24 πίν. 6.

αετώματος (**αρ. 6γ**), εφόσον την συναντάμε συχνά στις αναπαραστάσεις της γέννησης της Αθηνάς στην αγγειογραφία²⁵ Είναι παρούσα και στην μετόπη 4 της ανατολικής πλευράς (**αρ. 6β, πίν. 8**)²⁶, όπου συνοδεύει την θεά Αθηνά. Τέλος, είναι η μικρή φτερωτή θεά που κρατάει στο χέρι της η χρυσελεφάντινη Αθηνά Παρθένος του Φειδία²⁷ (για τη Νίκη αυτή και ιδίως για το πρόβλημα του κεφαλιού ακολουθεί ιδιαίτερη ενότητα).

Η Νίκη της Αθηνάς Παρθένου (αρ. 7, πίν. 10-11) ανήκει στο γλυπτό σύνολο του περίφημου λατρευτικού αγάλματος. Στον Φειδία είχε ανατεθεί η κατασκευή του χρυσελεφάντινου αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου. Το άγαλμα ήταν κολοσσιαίων διαστάσεων και οι παραστάσεις του φαίνεται πως επηρέασαν ολόκληρο το γλυπτό διάκοσμο του Παρθενώνα. Η Αθηνά παρουσιάζεται πάνοπλη και στο δεξιί *προτεταμένο* της χέρι, που ακουμπούσε πάνω σε ιωνικό κίονα, κρατούσε μία Νίκη έτοιμη να απογειωθεί, ενώ στο αριστερό ακουμπούσε στην ασπίδα της.

Η Νίκη, όπως και το υπόλοιπο άγαλμα, δεν σώζεται, ενώ από τα αντίγραφα που υπάρχουν ως τις μέρες μας το πιο πιστό φέρεται να είναι αυτό το άγαλμα της Παρθένου του Βαρβακείου, στο οποίο όμως απουσιάζει το κεφάλι της Νίκης. Πληροφορίες ωστόσο για τη θέση της και τη γενική της μορφή αντλούμε και από ορισμένα ψηφισματικά ανάγλυφα του 4^{ου} αι. π.Χ. Σε αυτά η Νίκη συνήθως παρουσιάζεται να έχει κλίση προς τα εμπρός για να στεφανώσει τον τιμώμενο πολίτη,²⁸ κίνηση που ασφαλώς θα απουσίαζε από την πρωτότυπη Νίκη της Αθηνάς Παρθένου. Το 438 π.Χ. αναφέρεται από τις πηγές ως η πιθανότερη ημερομηνία καθιέρωσης του αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου. Ο Πλίνιος (*NH* 36.18-19) χαρακτηρίζει τη Νίκη ως «*υπέροχη*», ενώ ο *Πανσανίας* (1.24.5-7) γράφει ότι είχε ύψος τέσσερις πήχεις²⁹.

Από τα αντίγραφα της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου απουσιάζει το κεφάλι, έτσι δεν μπορεί να υπάρξει μία ολοκληρωμένη εικόνα του αγάλματος. Το κεφάλι του τύπου Hertz-Αγοράς αναγνωρίστηκε από την E.B. Harrison, ως αντίγραφο από το κεφάλι της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου.

Ένα κεφάλι αυτού του τύπου που βρίσκεται στο Μουσείο της Αγοράς, είχε ανακαλυφθεί στο περιστύλιο ενός υστερορρωμαϊκού σπιτιού στον Άρειο Πάγο και

²⁵ Μελανόμορφος αμφορέας που χρονολογείται γύρω στα 550-540 π.Χ. και βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου. Ι.Θ. Κακριδής, *Ελληνική Μυθολογία, οι Θεοί* (Αθήνα 1986) 98 πίν. 37.

²⁶ Boardman 1989, *εικ.* 89.

²⁷ Hurwit 1999, 176.

²⁸ C.L. Lawton, *Attic Document Reliefs* (Oxford 1995) 40-41, *αρ.* 16, 30, 65, 106, 132.

²⁹ Βλ. Harrison 1982, 42.

είχε συνδεθεί με τη Νίκη του Παιωνίου, καθώς αρχικά παρατηρήθηκε από τον Amelung³⁰ ότι η κόμμωση ήταν ίδια στις λεπτομέρειες, όπως και η κλίμακα. των κεφαλών ήταν αντίστοιχη. Εντούτοις εντοπίζονται ουσιαστικές διαφορές: το κεφάλι της Νίκης από την Ολυμπία θα κοίταζε προς τα κάτω και ελαφρά προς τα αριστερά, ενώ το κεφάλι τύπου Hertz-Αγοράς είναι στητό και στρέφεται προς τα δεξιά. Επιπλέον τα μαλλιά μαζεύονται πίσω από τα αυτιά στο άγαλμά της Ολυμπίας, ενώ στα δύο ρωμαϊκά κεφάλια είναι ελεύθερα και από τις δύο πλευρές. Γι' αυτούς τους λόγους ο Amelung θεώρησε ότι τα δύο ρωμαϊκά κεφάλια (Hertz και Αγοράς) ήταν αντίγραφα από ένα διαφορετικό πρωτότυπο άγαλμα αλλά και ότι το ένα ήταν πολύ κοντά στη Νίκη της Ολυμπίας, ίσως μάλιστα να παρέπεμπε σε έργο του ίδιου γλύπτη.

Κατά τον Pomtow μία άλλη Νίκη που στήθηκε την ίδια περίπου περίοδο στους Δελφούς και που ήταν και αυτή αφιέρωμα των Μεσσηνίων, ήταν παρόμοια με αυτή της Ολυμπίας και ίσως να αποτελούσε και αυτή έργο του Παιωνίου (βλ. αρ. 4, πίν. 4-5). Τα ρωμαϊκά αντίγραφα κατ' αυτόν θα μπορούσαν να έχουν ως πρότυπο όχι τη Νίκη της Ολυμπίας αλλά αυτή των Δελφών. Σύμφωνα όμως με τον Treu³¹ ένας καλλιτέχνης του μεγέθους του Παιωνίου φαίνεται λίγο δύσκολο να είχε αντιγράψει το κεφάλι από το ένα έργο του στο άλλο. Οι διαφορές, που σημειώθηκαν παραπάνω, θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν κατά κάποιο τρόπο “λάθη” του αντιγραφέα και τελικά όλα τα κεφάλια ανάγονταν στην Νίκη του Παιωνίου.

Σύμφωνα ωστόσο με νεώτερους υπολογισμούς της Harrison³² το πρωτότυπο του κεφαλιού του τύπου Hertz-Αγοράς μπορεί να χρονολογηθεί στα χρόνια της Αθηνάς Παρθένου περί το 438 π.Χ. αλλά δύσκολα μετά από αυτή. Συνεπώς είναι πιθανότερο να αποδίδει τον τύπο του κεφαλιού της Νίκης που κρατούσε η φειδιακή Αθηνά Παρθένος, και το οποίο θα έμοιαζε με εκείνο της Νίκης του Παιωνίου. Και στις δύο περιπτώσεις το μεγαλύτερο μέρος της κόμης της Νίκης καλύπτεται με σάκκο.

Ο Πausanias (I 24.7) αναφέρει ότι η Νίκη της Αθηνάς Παρθένου είχε ύψος *όσον τεσσάρων πήχεων*,³³ που σημαίνει ότι ο αριθμός αυτός δεν είναι ακριβής. Κατά τον Carpenter θα πρέπει να φανταστούμε μία Νίκη με ανθρώπινο μέγεθος, ίσως λίγο περισσότερο από 1.70μ. Όταν ο Πausanias θα μιλούσε για μία Νίκη τεσσάρων πήχεων σίγουρα τη φανταζόταν μεγαλύτερη του φυσικού μεγέθους. Κατά τον

³⁰ W. Amelung, „Weiblicher Kopf“, *RM* 9 (1894) 164-167. Harrison 1971, 53-54.

³¹ G. Treu, *Die Bildwerke von Olympia in Stein und Thon* (Berlin 1897) 182-194. Harrison 1971, 54.

³² Harrison 1971, 56-58.

³³ Ν.Δ. Παπαχατζή, *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις. Αττικά* (Αθήνα 1974) 344.

Hurwit³⁴ το ύψος της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου ήταν περίπου 1.85μ, ενώ η Harrison³⁵ αναφέρει ότι συνηθίζεται να λέγεται ότι η Νίκη της Αθηνάς Παρθένου εξυπηρετούσε στο να θυμίζει στον θεατή την ανθρώπινη, τη φυσική κλίμακα.

Το μέγεθος του κεφαλιού του τύπου Hertz-Αγοράς ταιριάζει με αυτό που θα είχε η Νίκη. Είναι φυσικό να υποθέσουμε ότι η Νίκη, που στεκόταν σε θέση $\frac{3}{4}$, θα έστριβε ελαφρά το κεφάλι της προς τη θεά. Επιπλέον, μια και η Νίκη παρουσιάζεται σε στάση απογείωσης θα πρέπει να τέντωνε το λαιμό της και να είχε το κεφάλι της προς τα πάνω. Επίσης είναι πιθανό, κατά τη Harrison³⁶, να φορούσε ένα ή περισσότερα περιδέραια στο λαιμό.

Στην περιγραφή του Πausανία δεν γίνεται αναφορά σε στεφάνι στο κεφάλι της Νίκης, κάτι που αναφέρεται σε καταλόγους, φέρεται μάλιστα να ήταν φτιαγμένο από χρυσό και άργυρο. Από το 427/8 π.Χ. αναφέρεται σαν *«το χρυσό στεφάνι που η Νίκη είχε»*, ενώ γύρω στο 400 π.Χ. αναφέρεται ως: *«το χρυσό στεφάνι το οποίο η Νίκη που κρατούσε στο χέρι της η θεά είχε στο κεφάλι»*. Το πρωτότυπο κεφάλι του τύπου Hertz-Αγοράς φαίνεται ότι φορούσε στεφάνι, περιδέραιο αλλά είναι και σχεδόν σίγουρο ότι φορούσε και ενώτια.

Η υπόθεση ότι το κεφάλι του τύπου Hertz-Αγοράς είναι αντίγραφο από το κεφάλι της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου ενισχύεται σύμφωνα με τη Harrison³⁷ και από την κατάσταση που επικρατούσε στην Αθήνα κατά τον 2^ο αι. μ.Χ. οπότε και έγιναν τα αντίγραφα. Την περίοδο αυτή οι νεοαττικοί γλύπτες είχαν αντιγράψει μεγάλο μέρος από τα έργα που υπήρχαν στην Ακρόπολη και μάλιστα πολλές φορές σε φυσική κλίμακα. Κάτι ανάλογο δεν ήταν τόσο συνηθισμένο σε περιοχές όπως της Ολυμπίας ή των Δελφών.

Πριν όμως από την περίοδο που φαίνεται να αντιγράφηκαν τα γλυπτά είχε ξεσπάσει πυρκαγιά στον Παρθενώνα, λίγο πριν το 138 μ.Χ. κατά την βασιλεία του Αντωνίνου Πίου του Ευσεβούς. Αν τα αντίγραφα έγιναν αργότερα είναι λογικό να αναρωτηθεί κανείς σε ποιά κατάσταση θα βρίσκονταν το πρωτότυπο. Σίγουρα το ελεφαντοστό του αγάλματος της Νίκης θα είχε μαυρίσει, πιθανότατα όμως τα χαρακτηριστικά του δεν θα είχαν αλλοιωθεί. Τα μαλλιά, που ήταν φτιαγμένα από χαλκό και επιχρισμένα με ασήμι, θα βοήθησαν στο να συγκρατηθεί το κεφάλι πάνω στο λαιμό. Η κατάσταση λοιπόν του πρωτοτύπου δεν θα ήταν πολύ άσχημη όταν

³⁴ Hurwit 1999, 26.

³⁵ Harrison 1971, 58.

³⁶ Harrison 1971, 60.

³⁷ Harrison 1971, 61.

αντιγράφηκε.

Η Harrison επισημαίνει κάποιες διαφορές τόσο στη σύνθεση όσο και στο συμβολικό μήνυμα των δύο Νικών, αυτής του Παιωνίου και εκείνης της Αθηνάς Παρθένου, που τις κάνει να είναι διαφορετικές³⁸. Συγκεκριμένα: Τα μαλλιά και στις δύο Νίκες μπορεί να είναι όμοια όμως τα ρούχα και η στάση διαφέρουν. Η Νίκη της Αθηνάς Παρθένου ήταν τόσο μία ειρηνική Νίκη όσο και πολεμική, ήταν για όλες τις εποχές και τους αγώνες. Αντίθετα η Νίκη του Παιωνίου ήταν μία Νίκη για τους ναυτικούς πολέμους.

Το πρόσωπο της Νίκης του Παιωνίου πού έγινε περίπου 20 χρόνια αργότερα, και από διαφορετικό καλλιτέχνη, δεν θα είχε τις ίδιες αναλογίες ούτε την ίδια τεχνοτροπία όπως το κεφάλι τύπου Hertz-Αγοράς ακόμα και αν το πάνω μέρος από το κεφάλι της Νίκης του Παιωνίου είναι ακριβές αντίγραφο από το πρωτότυπο εκείνο. Κάποια από τα χαρακτηριστικά όπως τα μεγάλα μάτια μοιάζουν σαν να ήταν το πορτραίτο από το ίδιο πρόσωπο αλλά με διαφορετική τεχνοτροπία και έκφραση.

Γενικά, η Νίκη του Παιωνίου δεν ήταν η πρώτη παράφραση της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου. Θεωρείται γενικά ότι τα αγάλματα Νικών που ήταν αφιερωμένα στην θεά Αθηνά είχαν ως πρότυπό τους την Νίκη της Αθηνάς Παρθένου.

Πάντα κατά την Harrison αν πάρουμε το ένδυμα από το άγαλμα του Βαρβακείου, που θεωρείται το πιο ακριβές αντίγραφο, θα δούμε ότι είναι σχεδιασμένο για στάση $\frac{3}{4}$. Ο ασύμμετρος σχεδιασμός της μορφής και η κατ' αναλογία σκληρή απόδοση του υφάσματος μπορούν να εξηγήσουν γιατί κανένα αντίγραφο του κορμού δεν έχει βρεθεί εκτός από αυτό του Βαρβακείου. Αργότερα οι Νίκες φτιάχνονταν περισσότερο ως ανεξάρτητα αγάλματα παρά σαν μέρος μίας σύνθεσης και αυτές θα προτιμούνταν περισσότερο για να αντιγραφούν. Μόνο το κεφάλι τους θεωρούσαν ίσως ότι άξιζε τον κόπο να θυμίζει αυτό της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου.

Με την αποδοχή ότι τα κεφάλια του τύπου Hertz-Αγοράς είναι αντίγραφα της Νίκης της Αθηνάς Παρθένου, κερδίζουμε ένα πολύτιμο παράδειγμα για την τεχνοτροπία του Φειδία. Τα χαρακτηριστικά μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: σ' εκείνα που ανήκουν στην περίοδο που έγινε, σ' εκείνα που ανήκουν στο εικονογραφικό πρόγραμμα του πολιτικού παραγγελιοδότη και σ' εκείνα που ανήκουν στον καλλιτέχνη.

Η Νίκη του Παιωνίου (αρ. 8β, πίν. 13-14) είναι μία από τις γνωστότερες Νίκες

³⁸ Harrison 1971, 62-65.

του 5^{ου} αι. π.Χ. Αποτελούσε ανάθημα των Μεσσηνίων και των Ναυπακτίων για την νίκη των Αθηναίων εναντία στους Σπαρτιάτες στη Σφακτηρία το 425 π.Χ., το άγαλμα όμως, φαίνεται να στήθηκε λίγα χρόνια αργότερα. Η Νίκη βρισκόταν πάνω σε τριγωνικό πεσσό ύψους 9μ. και ήταν τοποθετημένη μπροστά από το ναό του Δία στην Ολυμπία.

Καινοτομία σε σχέση με παλαιότερα αγάλματα Νικών αποτελούν τα φτερά της Νίκης που δεν είναι πλέον μικρά και συνδεδεμένα με την ωμοπλάτη χωρίς να επηρεάζουν την πρόσθια όψη του αγάλματος. Ο Παιώνιος δηλαδή θέλησε να φτιάξει ένα άγαλμα με μεγάλα φτερά που θα ενώνονται με το υπόλοιπο σώμα στο πάνω μέρος των ώμων κοντά στο λαιμό της Νίκης.

Έχει χαρακτηριστεί από την Ridgway³⁹ ως ένα μετωπικό έργο μια και το μεγαλύτερο βάρος έχει πέσει στην πρόσθια όψη του αγάλματος που ήταν και η πλέον ορατή από τους επισκέπτες. Αντικρίζοντας κανείς τις πλαϊνές όψεις της Νίκης θα δει ότι υστερούν σε σχέση με την πρόσθια.

Στην βάση του αγάλματος υπάρχει επιγραφή στην οποία αναφέρονται οι αναθέτες που είναι οι Μεσσήνιοι και οι Ναυπάκτιοι για την νίκη τους στην Σφακτηρία. Επιπλέον, αναφέρεται ότι η ανάθεση γίνεται προς τιμή του Δία και τέλος ότι δημιουργός της Νίκης ήταν ο Παιώνιος από τη θρακική Μένδη, ο οποίος ήταν υπεύθυνος και για τα ακρωτήρια του ναού του Διός.

Στην αναφορά που γίνεται στην τελευταία σειρά για τα ακρωτήρια υπάρχει κάποια ασάφεια, μια και δεν διευκρινίζεται για το αν αναφέρεται στα ακρωτήρια και των δύο αετωμάτων ή μόνο στο κεντρικό ακρωτήριο της ανατολικής πλευράς που ήταν και η κύρια του ναού. Πάντως σε κάθε περίπτωση επρόκειτο για μια μορφή Νίκης (αφ. 8γ). Το κεντρικό είναι αυτό που περιγράφει και ο Πausanias (5.10.4): «Στην Ολυμπία (πάνω στο ναό του Δία) σε κάθε άκρο της σκεπής είναι στημένος ανά ένας επίχρυσος λέβης και μία Νίκη είναι στημένη στη μέση του αετώματος, επίχρυση και αυτή. Κάτω από το άγαλμα της Νίκης έχει ανατεθεί μία χρυση ασπίδα με την ανάγλυφη παράσταση της γοργόνας Μέδουσας. Το σχετικό με την ασπίδα επίγραμμα αναφέρει τους αναθέτες και το λόγο για τον οποίο έκαμαν το ανάθημα»⁴⁰. Η ασπίδα που αναφέρεται από τον Pausanias δεν θα πρέπει να είχε ανατεθεί σύμφωνα με την Jeffery⁴¹, πολύ μετά την νίκη στην Τανάγρα το 458/457 π.Χ. Η Νίκη όμως, αν

³⁹ Ridgway 1981, 109.

⁴⁰ Ν.Δ. Παπαχατζή, *Πausanias' Ελλάδος Περιήγησις. Μεσσηνιακά-Ηλιακά* (Αθήνα 1979) 250-251.

⁴¹ Jeffery 1990, 1233-1234.

ακολουθήσουμε το κείμενο, θα πρέπει να έγινε αρκετά χρόνια αργότερα, στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. Το πρόβλημα κατά την Jeffery⁴² είναι ότι ο Πausanias αποδίδει στον Παιώνιο όχι μόνο τα ακρωτήρια που αναφέρονται στην επιγραφή του αγάλματος ότι τα έφτιαξε μετά από διαγωνισμό, αλλά και το ανατολικό αέτωμα (V.10.8). Η χρονολόγηση του Παιωνίου ωστόσο δεν ταιριάζει με αυτή του αετώματος του ναού. Μία λύση για το πρόβλημα αυτό θα ήταν να αποδοθεί η αναφορά του Πausanias στον Παιώνιο σαν γλύπτη του αετώματος σε παρανόηση του συγγραφέα είτε της επιγραφής του αγάλματος της Νίκης, είτε των σημειώσεων που θα είχε κρατήσει από την επίσκεψή του στην Ολυμπία.

Σύμφωνα πάντα με την Jeffery είναι πιθανό τα ακρωτήρια με Νίκες να έγιναν για να δώσουν έμφαση στην ειρήνη του 421 π.Χ. ανάμεσα σε Σπαρτιάτες και Αθηναίους. Ακόμα περισσότερο όμως ίσως να ταίριαζαν στην εποχή που τα αντίπαλα στρατόπεδα προετοιμάζονταν πάλι για μάχη μετά από την σύναψη της τριακονταετούς ειρήνης. Θα μπορούσαν δηλαδή τότε ο Αλκαμένης και ο Παιώνιος να αντικατέστησαν τα παλιά ακρωτήρια με καινούρια στο ναό της Ολυμπίας. Τέλος, η Thöne πιστεύει ότι τόσο η Νίκη του Παιωνίου όσο και οι Νίκες στα ακρωτήρια του ναού του Διός αποτελούσαν την πολιτική απάντηση στην ασπίδα που είχαν στήσει στο αέτωμα του ναού του Διός οι Λακεδαιμόνιοι παλαιότερα σε ανάμνηση της Νίκης τους στην Τανάγρα το 457 π.Χ.⁴³

Νίκες από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης (αρ. 9). Η χρονολόγηση του μνημείου έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις. Ως πιθανότερη εκδοχή φέρεται η οικοδόμηση του μνημείου να άρχισε γύρω στο 423 π.Χ. ή στα χρόνια της ειρήνης του Νικία, για να ολοκληρωθεί λίγο αργότερα, ενώ κατά μια άλλη άποψη η ανοικοδόμηση του ναού άρχισε αμέσως μετά το 410 π.Χ., όταν ο Αλκιβιάδης κατήγαγε τις νίκες του εναντίων των Σπαρτιατών. Σύμφωνα πάλι με την Harrison το έργο δεν ολοκληρώθηκε σε μία μόνο περίοδο. Θεωρεί πως η βόρεια πλευρά του ναού οικοδομήθηκε πριν το 413 π.Χ., η δυτική και μέρος της νότιας στις αρχές της δεκαετίας 410- 400 π.Χ., ενώ το υπόλοιπο μέρος της νότιας προς το τέλος του 400-390 π.Χ.⁴⁴

Το πρόβλημα της χρονολόγησης δημιουργείται λόγω της μεγάλης ποικιλίας

⁴² Jeffery 1980, 1235-1237.

⁴³ Thöne 1999, 118.

⁴⁴ E.B. Harrison, "Style Phases in Greek Sculpture from 450 to 370 B.C., *Πρακτικά του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας, Αθήνα 4-10 Σεπτεμβρίου 1983*, Γ (Αθήνα 1988) 99-105.

Μπρούσκαρη 1999, 17

καλλιτεχνικών εκφράσεων που υπάρχει στο θωράκιο, παρ' όλα αυτά ως κύριο μέσο χρονολόγησης πρέπει να θεωρηθεί η τεχνοτροπική ανάλυση του μνημείου. Η Μπρούσκαρη, που είναι η τελευταία μελετήτρια των ανάγλυφων του θωρακίου σε μία μονογραφία ασχολείται εξαντλητικά με το θέμα της τεχνοτροπικής χρονολόγησης, προκειμένου να στηρίξει την άποψη της, ότι το θωράκιο είναι έργο της δεκαετίας 420- 410 π.Χ. και ειδικότερα ιστορικά το τοποθετεί στην περίοδο ειρήνης που αρχίζει με την Νικίειο ειρήνη 421-415 π.Χ.⁴⁵ Κατ' αρχάς διαπιστώνει ότι οι Νίκες του θωρακίου αν και τυπολογικά είναι παρόμοιες με τις *Κόρες του Ερεχθείου*⁴⁶, ορισμένες μορφές της ζωφόρου του ναού της Αθηνάς Νίκης⁴⁷ καθώς και μορφές από τη βάση του αγάλματος της *Ραμνουσίας Νέμεσης*⁴⁸ του Αγοράκριτου, όλα έργα που χρονολογούνται τη δεκαετία 430-420π.Χ., είναι τεχνοτροπικά περισσότερα εξελιγμένες.

Αντίθετα στην ίδια τεχνοτροπική και επομένως στην ίδια χρονολογική βαθμίδα βρίσκονται οι Νίκες του θωρακίου με τα φθαρμένα βεβαίως *ακρωτήρια του ναού των Αθηναίων στην Δήλο*⁴⁹, τη *Νίκη του Παιωνίου* (αρ. 8β, πίν. 13-14) και την *Αφροδίτη του τύπου Fréjus*⁵⁰ όπως δείχνουν οι συγκρίσεις σχετικά με την κίνηση, τη σχέση ενδύματος και σώματος, αλλά και την απόδοση της πτυχολογίας με τα παραπάνω έργα, που χρονολογούνται λίγο πριν ή λίγο μετά το 421 π.Χ.

Παράλληλα τα ανάγλυφα του θωρακίου διαφέρουν από τα περισσότερα εξελιγμένα τεχνοτροπικά έργα της δεκαετίας 410-400 π.Χ. Σύγκριση με έργα όπως οι *Μαινάδες Καλλιμάχου*⁵¹, η σταθερά χρονολογημένη *ζωφόρος του Ερεχθείου*⁵², το ψηφισματικό ανάγλυφο του 409/8 π.Χ. στο Λούβρο MA 831 αλλά και τα γλυπτά του ναού του Απόλλωνος στις *Βάσες της Φιγαλίας*⁵³ και του νεότερου *Ηραίου του Άργους*⁵⁴, δείχνουν ότι τα γλυπτά του θωρακίου είναι πρωιμότερα έργα. Στα παραπάνω έργα η πτυχολογία του ενδύματος παρουσιάζεται πιο λιτή αλλά και πιο οργανωμένη, ενώ φαίνεται να έχει ανεξαρτητοποιηθεί από το σώμα, που τώρα

⁴⁵ Μπρούσκαρη 1999, 56

⁴⁶ Rolley 1999, 116 πίν.104, 105.

⁴⁷ Μπρούσκαρη 1999, οι μορφές αυτές είναι η Αφροδίτη με αρ.3 της ζωφόρου που συγκρίνεται με την «σανδαλιζόμενη» Νίκη. Επίσης οι μορφές με αρ.22, 4, 5, 6 της ζωφόρου έχουν αρκετές ομοιότητες με την 972 του θωρακίου.

⁴⁸ Rolley 1999, 136 πίν. 120.

⁴⁹ Rolley 1999, 122 πίν. 112

⁵⁰ Rolley 1999, 142 πίν. 127.

⁵¹ Rolley 1999, 154 πίν. 137.

⁵² Rolley 1999, 118 πίν. 108.

⁵³ Rolley 1999, 171, 175 πίν. 155-159.

⁵⁴ Rolley 1999, 170 πίν. 154.

παρουσιάζεται σε πολυαξονική δομή.⁵⁵

Στην ίδια μελέτη η Μπρούσκαρη αναφέρει και τους καλλιτέχνες που φέρεται ότι εργάστηκαν στο θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης. Σύμφωνα με τον διαχωρισμό που είχε γίνει από τον Carpenter⁵⁶ υπήρχαν έξι καλλιτέχνες που εργάστηκαν: Ο πρώτος (Α) και ο δεύτερος (Β) στη βόρεια πλευρά, ο τρίτος (C) και τέταρτος (D) στη δυτική και πέμπτος (Ε) με τον έκτο (F) στη νότια. Σε μελέτες που ακολούθησαν οι μελετητές συμφώνησαν ότι καλλιτέχνες ήταν περισσότεροι από έξι. Ο Carpenter αποδίδει τον καλλιτέχνη Β σε κάποιον συγγενικό με τον Παιώνιο, χωρίς όμως να τον ταυτίζει με αυτόν, καθώς θεωρεί ότι η Νίκη του Παιωνίου είναι έργο πιο τολμηρό σε σύλληψη και εκτέλεση. Κατά την Μπρούσκαρη ο καλλιτέχνης Β θα μπορούσε να είναι ο Καλλίμαχος που ο Carpenter τον ταυτίζει με τον καλλιτέχνη Α. Με ένα ακόμα μεγάλο καλλιτέχνη ταυτίζεται και ο Ε και αυτός ίσως είναι ο Αγοράκριτος, λόγω της φαντασίας και της έντονης σωματικότητας των μορφών, στην ταύτιση αυτή όμως υπάρχουν πολλά προβλήματα.

Η « σανδαλιζομένη » Νίκη (αρ. 9α, πίν. 15) αποτελεί ίσως την γνωστότερη, λόγω της στάσης της, από τις Νίκες που απεικονίζονται στο θωράκιο του ναού. Το όνομά της το χρωστάει στους Heller και Ross, καθώς στα ελληνικά ο όρος είναι αδόκιμος.⁵⁷

Η Νίκη είναι στραμμένη προς τα αριστερά και στηρίζεται στο ελαφρά λυγισμένο αριστερό της πόδι. Με το δεξί της χέρι σκύβει να φτιάξει το σανδάλι στο έντονα ανασηκωμένο δεξί της πόδι. Σύμφωνα με το αντίγραφο της Αλεξάνδρειας⁵⁸ το κεφάλι της κοίταζε προς τον θεατή.

Τι ακριβώς εκφράζει η Νίκη αυτή δεν έχει ξεκαθαριστεί. Οι απόψεις είναι πολλές: κατά τον Kekulé η Νίκη δένει το σανδάλι της που λύθηκε καθώς έτρεχε, ενώ για τον Petersen θα ήταν δύσκολο να δεθεί το σανδάλι με το ένα μόνο χέρι. Παράλληλα σημειώνει ότι και σαν θέμα δεν είναι τόσο σημαντικό ώστε να απεικονίζεται στο θωράκιο και μάλιστα σε εμφανή θέση⁵⁹.

Εντελώς διαφορετική είναι η γνώμη του Heberdey⁶⁰ σύμφωνα με αυτήν το

⁵⁵ Μπρούσκαρη 1999, 39-49. Με παρόμοια επιχειρήματα η Μπρούσκαρη αντέκρουσε και την άποψη της Harrison.

⁵⁶ Βλ. Μπρούσκαρη 1999, 56-57

⁵⁷ Μπρούσκαρη 1999, 128-129

⁵⁸ γύψινο αντίγραφο. Μπρούσκαρη 1999, 133.

⁵⁹ Μπρούσκαρη 1999, 129

⁶⁰ R. Hederdey, "Die Komposition der Reliefs an der Balustrade der Athena Nike", *OJh* 1922-24. Μπρούσκαρη 1999, 129

κομμάτι μαρμάρου, που συνδέει το δείκτη με τον αντίχειρα της Νίκης, αποτελεί απλώς μία «ράβδο ασφαλείας» που από λάθος του γλύπτη, δεν αφαιρέθηκε. Η Νίκη επομένως, δεν κάνει κάτι εκείνη τη στιγμή αλλά ετοιμάζεται να κάνει. Σύμφωνα πάντα με τον Hederdey, η Νίκη είναι έτοιμη να λύση τον κόμπο από το σανδάλι της προκειμένου να μπει στο ναό, δίνοντας έτσι το παράδειγμα και στις Νίκες που την ακολουθούν. Προχωρώντας περισσότερο θεώρησε ότι η Νίκη 977⁶¹, που είχε ήδη βγάλει τα σανδάλια της, προηγούνταν της «σανδαλιζομένης» και μάλιστα γυρνούσε και την κοιτούσε για να της υπενθυμίσει ότι πρέπει να κάνει και εκείνη το ίδιο. Θεωρούσε μάλιστα ότι και η «σανδαλιζομένη» θα κοιτούσε προς τα πίσω, άποψη που απορρίφθηκε όταν ανακαλύφθηκε το αντίγραφο της Αλεξάνδρειας. Την άποψη του Hederdey ασπάστηκαν και οι Möbius, Schuchardt, Lullies, Picard, Schölr⁶² και Simon⁶³.

Εντελώς διαφορετική είναι η άποψη μίας άλλης ομάδας ερευνητών, ξεκινώντας από τον Fuchs που υποστήριξε ότι μια θεά δεν θα χρειαζόταν να λύσει τα σανδάλια της για να μπει στο ναό⁶⁴. Ο Kekulé⁶⁵ είχε ήδη υποστηρίξει ότι η «σανδαλιζομένη» θα κρατούσε στο χέρι της ταινία ή θυμιατήρι, ενώ κατά τον Casson⁶⁶ αυτό που φαίνεται κάτω από το δεξί της πόδι θα ήταν βράχος ή τμήμα από κορμό δέντρου.

Κατά τον Mark⁶⁷ το νόημα της παράστασης είναι πολύ βαθύτερο. Η Νίκη απλώς τακτοποιεί τους ιμάντες του σανδαλιού της, ο χαρακτήρας της, όμως, είναι αφροδισιακός, γεγονός που εκφράζεται και από τα ενδύματά της που γλιστρούν αφήνοντας τον ώμο ακάλυπτο και διαγράφοντας το σώμα. Εξίσου σημαντική παρατήρηση είναι ότι η ομοιότητα που παρουσιάζει η Νίκη αυτή με ελληνορωμαϊκές παραστάσεις της θεάς Αφροδίτης, καθώς και με παραστάσεις αφροδισιακού κύκλου που εμφανίζονται σε αγγεία του 5^{ου} αι. π.Χ.

Η άποψη της Μπούσκαρη⁶⁸ βρίσκεται κοντά μ' αυτήν του Mark καθώς θεωρεί ότι η «σανδαλιζομένη» αποτελεί ξεκάθαρο υπαινιγμό στο ιερό της Αφροδίτης

⁶¹ Νίκη από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης, βρίσκεται στο μουσείο Ακροπόλεως με αριθμό 977

⁶² B. Schlord, *Timotheos*, Jdl 22. Ergänzungsheft (1965) 41, 66. Μπούσκαρη 1999, 129

⁶³ Βλ. E. Simon, "Τα γλυπτά του ναού και του θωρακείου της Αθηνάς Νίκης, *Αρχαιογνωσία* 4 1985-6, 26 σημ. 95. Μπούσκαρη 1999, 129

⁶⁴ Μπούσκαρη 1999, 129-130

⁶⁵ R. Kekulé von Stradonitz, *Reliefs an der Balustrade der Athena Nike*, (Berlin 1881) 29-30. Μπούσκαρη 1999, 130

⁶⁶ Μπούσκαρη 1999, 130

⁶⁷ I. Mark, *The Sanctuary of Athena Nike in Athens: Architectural Stages and Chronology* (*Hesperia Supplement* 26) (Princeton 1993) 90-91. Μπούσκαρη 1999, 130

⁶⁸ Μπούσκαρη 1999, 130.

Πανδήμου, που βρισκόταν λίγο πιο κάτω από το ναό της Αθηνάς Νίκης, στη δυτική κλιτύ της Ακρόπολης. Το λύσιμο του σανδαλιού είναι αυτό που θα μπορούσε να υποδηλώνει την επικείμενη ερωτική πράξη. Το νόημα λοιπόν, της σκηνής είναι όχι μόνο η αφαίρεση του σανδαλιού ως απαραίτητη κίνηση για την είσοδο στο ναό, αλλά και σαφής αναφορά στο ιερό της Αφροδίτης Πανδήμου.

Ένας ακόμα προβληματισμός είναι σε πιο σημείο του θωρακίου ήταν τοποθετημένη η πλάκα αυτή. Ο Hederdey⁶⁹ την τοποθετούσε μαζί με την 977 στην πρώτη πλάκα της ανατολικής πλευράς. Η άποψη του κρίθηκε ως αβάσιμη από τον Dinsmoor καθώς ο τόρμος γόμφωσης στο κάτω μέρος του δεξιού πέρατος της πλάκας δείχνει ότι η πλάκα ήταν τοποθετημένη από δεξιά προς τα αριστερά, επομένως θα μπορούσε να είναι τοποθετημένη στη νότια πλευρά ή στο νότιο τμήμα της δυτικής πλευράς. Περιορίζοντας ακόμα περισσότερο τις επιλογές παρατήρησε ότι επειδή η πλάκα είναι επίπεδη αποκλείεται να βρίσκονταν στις πλάκες XV και XVI της δυτικής πλευράς. Το συμπέρασμα λοιπόν που έβγαλε ήταν ότι θα μπορούσε να ανήκει μόνο στη νότια πλευρά που ήταν και η μεγαλύτερη. Από τις δεκατέσσερις πλάκες απέρριψε τις έξι γιατί δεν ταίριαζαν οι οπές των κιγκλιδωμάτων τους με αυτές της «σανδαλίζομένης». Από αυτές που απέμειναν επέλεξε αρχικά ως πιθανότερη θέση για να την τοποθετήσει την 59. Αργότερα άλλαξε γνώμη τοποθετώντας την στη θέση 45, ενώ ο Carpenter την τοποθετούσε στη θέση 40 της νότιας πάντα πλευράς⁷⁰.

Από το θωράκιο προέρχεται και η **Νίκη που ανεβαίνει γοργά μία σκάλα (αρ. 9β, πίν. 16)**. Σύμφωνα με τους Kekulé και Petersen⁷¹ στην οπή που είχε η Νίκη στο χέρι της θα πρέπει να στηριζόταν ένα κλειδί για το άνοιγμα του ναού. Για να στηρίξουν μάλιστα την άποψή τους παρέπεμπαν σε παρόμοια παράσταση ερυθρόμορφου αγγείου.

Η παραπάνω άποψη απορρίφθηκε τόσο από τους Casson και Hederdey όσο και από τη Μπούσκαρη⁷² που χαρακτήρισαν «άχρηστη» και «κακόγουστη» μία τέτοια προσθήκη. Πρότειναν μάλιστα σαν εναλλακτική λύση να κρατούσε θυμιατήριο ή λιβανωτρίδα.

Πρόκειται για μια πλάκα που ήταν πιθανότατα τοποθετημένη στην ΒΑ πλευρά του θωρακίου και μάλιστα στην άκρη του μια και τα σκαλοπάτια που απεικονίζονται πρέπει να παράπεμπαν στο κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στο ναό. Μ' αυτόν τον

⁶⁹ Βλ. Μπούσκαρη 1999, 130-131.

⁷⁰ Βλ. Μπούσκαρη 1999, 130-131.

⁷¹ E. Petersen, "Nachlese in Athen", *Jdl* 23 (1908) 12-44. Μπούσκαρη 1999, 145.

⁷² Μπούσκαρη 1999, 144-145.

τρόπο η Νίκη εμφανιζόταν να “ συνοδεύει ” τον πιστό στο ναό⁷³.

Άλλη μία εξαιρετική πλάκα είναι αυτή που απεικονίζει τη **βουθυτούσα Νίκη** (αρ. 9γ, πίν. 17). Εδώ η Νίκη παρουσιάζεται να σκοτώνει ένα μικρό ταύρο. Η Νίκη απεικονίζεται λίγο πριν δώσει στον ταύρο το θανατηφόρο χτύπημα, τη στιγμή δηλαδή που έχει πέσει πάνω στο ζώο και με το αριστερό της χέρι τραβάει το κεφάλι του προς τα πίσω. Η θέση του δεξιού χεριού δεν είναι σίγουρη, καθώς ο Kunisch⁷⁴ υποστηρίζει ότι θα ήταν κατεβασμένο για να χτυπήσει το ζώο οριζόντια. Πιθανότερη είναι όμως η άποψη του Borbein⁷⁵ την οποία στηρίζει και η Μπούσκαρη⁷⁶. Σύμφωνα με αυτήν το χέρι της ήταν σηκωμένο για να χτυπήσει το ζώο από ψηλά, η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι η δεξιά πλευρά του σώματος είναι ανασηκωμένη.

Ως προς την τοποθέτησή της ο Kekulé⁷⁷ θεωρούσε ότι πρέπει να βρισκόταν στην νότια πλευρά του θωρακίου και μάλιστα νοτιοανατολικό αγκώνα αριστερά της πλάκας 972. Η άποψή του απορρίφθηκε αρχικά από τον Petersen που σημείωσε ότι η λάξευση στο πίσω μέρος της πλάκας δείχνει ότι θα πρέπει να ήταν στο δυτικό μέρος του ναού και να πατούσε στις βαθμίδες. Επιπλέον, η πλάκα 972 δεν είναι λαξευμένη και γι’ αυτό δεν θα μπορούσε να βρίσκεται ανάμεσα στις πλάκες 985+997 που είναι λαξευμένες. Τέλος, παρατήρησε ότι ο νοτιοανατολικός αγκώνας δεν υπήρξε στο θωράκιο. Οι παρατηρήσεις αυτές βρήκαν σύμφωνους και τους υπόλοιπους μελετητές που θεώρησαν ότι η βουθυτούσα Νίκη θα πρέπει να τοποθετηθεί στη δυτική πλευρά του θωρακίου σε κεντρικές θέσεις και σε σχέση με την Αθηνά 991. Ο Yorke θεωρούσε ότι θα πρέπει να ήταν στα δεξιά της Αθηνάς, ενώ οι Heberdey, Carpenter, Dinsmoor και Μπούσκαρη στα αριστερά της, αλλά σε διαφορετική θέση ο καθένας. Κατά τον Heberdey θα ήταν στην πλάκα XI. Ο Carpenter την τοποθετούσε στη θέση 26 και ο Mark στην πλάκα XIII. Κατά τους Dinsmoor και Μπούσκαρη βρισκόταν στην πλάκα XII⁷⁸.

Η τελευταία σκηνή από το θωράκιο της Αθηνάς Νίκης που θα ασχοληθούμε είναι η **προσαγωγή ταύρου από δύο Νίκες για θυσία** (αρ. 9δ, πίν. 18). Πρόκειται για μία σκηνή που παρουσιάζεται συχνά κατά τον 5^ο αι. π.Χ. Αρχικά οι Heberdey και

⁷³ Μπούσκαρη 1999, 145.

⁷⁴ N. Kunisch, *Die stiertödtende Nike. Typengeschichtliche und mythologische Untersuchungen* (δ.δ. München 1964). Μπούσκαρη 1999, 155.

⁷⁵ A.H. Borbein, *Campanareliefs. Typologische und stilkritische Untersuchungen* (RM-EH 14, 1968) 43. Μπούσκαρη 1999, 155.

⁷⁶ Μπούσκαρη 1999, 154-155.

⁷⁷ Μπούσκαρη 1999, 155-156.

⁷⁸ Βλ. Μπούσκαρη 1999, 155-156.

Casson⁷⁹ συσχέτιζαν τη δεξιά Νίκη της πλάκας με τη Νίκη 972⁸⁰. Σύμφωνα όμως με την Μπούσκαρη αν και οι ομοιότητες ως προς τη στάση και το θέμα είναι εμφανείς ωστόσο η Νίκη 7098+7099 δεν σκύβει όπως η 972, όταν προσπαθεί να συγκρατήσει τον ταύρο. Παράλληλα ο βραχίονάς της είναι τεντωμένος και όχι λυγισμένος και γενικότερα η κίνησή της μοιάζει περισσότερο έντονη.

Αρχικά είχε υποστηριχθεί από τους Heberdey, Carpenter και Dinsmoor ότι το αριστερό μέρος της πλάκας θα συμπληρώνονταν από τη Νίκη 1011. Κάτι τέτοιο απορρίφθηκε μόλις βρέθηκε από τον Μπαλάνο η Νίκη 1936 που ταίριαζε με την αριστερή πλευρά⁸¹.

Ως προς τη τοποθέτηση της πλάκας στο θωράκιο ο Heberdey⁸² θεωρούσε ότι πρέπει να ανήκε στη βόρεια πλευρά, ακολουθώντας τη θεωρία που υποστήριζε ότι τα ίδια θέματα επαναλαμβάνονταν σε κάθε πλευρά του θωρακίου, επιπλέον η πλάκα 972 ανήκε στο νότιο μέρος. Ο Dinsmoor αρχικά απέδειξε ότι η πλάκα 972 ήταν τοποθετημένη στη βόρεια πλευρά, ενώ η 7098, λόγω της εντορμιά γόμφου που έχει, δεν θα μπορούσε παρά να είναι τοποθετημένη στο νότιο τμήμα της δυτικής πλευράς ή στη νότια. Συγκεκριμένα θεωρούσε ως πιθανότερη θέση ήταν στη νότια πλευρά στη πλάκα XXI. Αργότερα αναθεώρησε την άποψή του τοποθετώντας την στη θέση 51 στην πλάκα XXV. Ο Carpenter πάλι θεωρούσε ότι η Νίκη αυτή θα πρέπει να βρισκόταν στη νότια πλευρά αλλά στη θέση 44 της πλάκας XXII. Κατά τον Mark ο βωμός θα έπρεπε να τοποθετηθεί στην πλάκα XX και η 7098 στην XXI. Σύμφωνα πάλι με τη Μπούσκαρη είναι πιθανό να βρισκόταν στο νότιο τμήμα της δυτικής και όχι της νότιας πλευράς⁸³.

Τα ακρωτήρια του ναού της Αθηνάς Νίκης (αρ. 10, πίν. 19). Το θέμα των ακρωτηρίων του ναού της Αθηνάς Νίκης έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις ανάμεσα στους μελετητές και έχουν γίνει πολλές προτάσεις αναπαράστασής των ακρωτηρίων. Ως σίγουρο μπορεί μόνο να θεωρηθεί ότι τα ακρωτήρια ήταν από επιχρυσωμένο χαλκό, αυτό γίνεται φανερό τόσο από τα ίχνη στερέωσής τους στις βάσεις, όσο και από το ευρετήριο των θησαυρών του Εκατόμπεδου που αναφέρει:

⁷⁹ S. Casson, *Catalogue of Acropolis Museum, II. Sculpture and Architectural Fragments* (Cambridge 1921) 143-144 Μπούσκαρη 1999, 212.

⁸⁰ Νίκη από το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης, βρίσκεται στο Μουσείο Ακροπόλεως με αριθμό 972.

⁸¹ Βλ. Μπούσκαρη 1999, 212.

⁸² R. Hederdey, "Die Komposition der Reliefs an der Balustrde der Athena Nike", *ÖJh* 1922-24. Μπούσκαρη 1999, 212.

⁸³ Βλ. Μπούσκαρη 1999, 212.

Το πρόβλημα είναι τί απεικόνιζαν τα ακρωτήρια αυτά. Μία πρώτη αποκατάσταση έγινε από τον Α. Linfert που όμως, παρουσίαζε το ναό με μαρμάρινα ακρωτήρια.⁸⁵ Άποψη που γι' αυτό το λόγο ανατράπηκε πολύ σύντομα. Η αμέσως επόμενη αναπαράσταση στηρίχθηκε σε αποσπασματική επιγραφή που προέρχεται από την Ακρόπολη (IGI³ 482= επιγραφικό Μουσείο 6736a). Με βάση το κείμενο της επιγραφής η Boulter σύνδεσε το θέμα των ακρωτηρίων με τον Βελλεροφόντη, τον Πήγασο και τη Χίμαιρα⁸⁶. Συγκεκριμένα η επιγραφή αναφέρει :

[.]ΛΙ[-----]
Δ4444||[.....]σ/[---Βελλερροφόντες, Πέ]-
γασος, Χίμαιρα [-----α]-
[κ]ροτέριον, Νικε[-----κεφ]-
[ά]λαιον τούτον Τ [-----σύμπαν]
[κ]εφάλαιον ΤΤΤΤ [-----]⁸⁷

Για να ενισχύσει ακόμα περισσότερο αυτή την άποψη η Boulter τόνισε ότι η Αθήνα είχε ισχυρούς μυθολογικούς δεσμούς με τον Βελλεροφόντη, ενώ Πήγασοι διακοσμούσαν το κράνος της Αθηνάς Παρθένου. Το πιο ισχυρό επιχείρημά της αποτελούσε το θραύσμα από ένα ερυθρόμορφο αμφορέα από το Würzburg.⁸⁸

Τα επιχειρήματα που στηρίζουν αυτή την άποψη δεν είναι τόσο ισχυρά, καθώς μπορούν να ανασκευαστούν. Ξεκινώντας από την επιγραφή: είναι γραμμένη στοιχηδόν αλλά δεν μας βοηθάει να προσδιορίσουμε το ακριβές της μήκος και φυσικά δεν μπορούμε να ξέρουμε τι μεσολαβούσε ανάμεσα στις λέξεις *Χίμαιρα και το ακροτήριον*. Επιπλέον, το *Νικε* δεν είναι σίγουρο ότι αναφέρεται στο ναό της Νίκης. Θα μπορούσε να αποτελεί το όνομα ενός αγάλματος Νίκης ή ακόμα τα αρχικά από κάποιο άλλο κύριο όνομα, όπως Νικέας ή Νικέτας. Πρόβλημα όμως, δεν αποτελεί μόνο η επιγραφή αλλά και το ίδιο το θέμα αφού ο Βελλεροφόντης δεν είναι

⁸⁴ Schultz 2001, 3.

⁸⁵ Α. Linfert, " Vier klassische Akrotere", *AA* 83 (1968) 427-434. Schultz 2001, 18. Σαν κεντρικά ακρωτήρια τοποθετούσε μία σειρά από γλυπτά που βρίσκονταν στην Αθήνα με αριθμό ΝΜ 3043, στην Ακρόπολη 6463 και στο Λούβρο την ομάδα Φίνλξ Ma 859.

⁸⁶ Η Ρ. Boulter, " The Akroteria of the Nike Temple " *Hesperia* 38 (1969) 133-140. Schultz 2001, 19-21.

⁸⁷ Schultz 2001, 19, η επιγραφή προέρχεται από την Ακρόπολη και βρίσκεται στο Επιγραφικό Μουσείο της Αθήνας με αριθμό IGI3 482; EM 673a.

⁸⁸ Schultz 2001, 20 εικ. 11 Θραύσματα από ερυθρόμορφο αμφορέα που παρουσίαζε το Βελλεροφόντη και τον Πήγασο σαν κεντρικά ακρωτήρια. Ο αμφορέας βρίσκεται στο Μουσείο Martin-von-Wagner, Würzburg, 4696+4701.

ένας από τους δημοφιλέστερους ήρωες της Αθήνας, αντίθετα έχουν βρεθεί ελάχιστα αττικά αγγεία στα οποία απεικονιζόταν. Το πιο σημαντικό όμως, είναι ότι ήδη από τον 6^ο αι. π.Χ. αιώνα ο Βελλεροφόντης αποτελεί ένα από τους πλέον αγαπητούς ήρωες της Κορίνθου, που τον 5^ο αι. π.Χ., ήταν μία από τις πόλεις-αντιπάλους της Αθήνας. Συνεπώς θα μπορούσε να θεωρηθεί έκπληξη το να επιλεγεί ένας τέτοιος ήρωας ως ακρωτήριο σε ένα τόσο σημαντικό ναό αφιερωμένο στις αθηναϊκές πολεμικές νίκες κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Τέλος, στην προσπάθεια αναπαράστασης του συμπλέγματος Βελλερεφόντης και Πήγασος ως ακρωτηρίου του ναού της Αθηνάς Νίκης υπάρχουν προβλήματα καθώς τα γλυπτά που απαιτεί ένα τέτοιο θέμα δεν ταιριάζουν στους τόρμους στερέωσης στις βάσεις των ακρωτηρίων.

Μία άλλη προσπάθεια αναπαράστασης έγινε από τον P. Guillon⁸⁹ που τοποθέτησε ως κεντρικό ακρωτήριο στο ναό ένα μεγάλο επιχρυσωμένο τρίποδα. Με αυτή την αποκατάσταση συμφωνούν οι τόρμοι γόμφωσης στη κεντρική βάση αν και όχι απόλυτα. Ένας τέτοιος τρίποδας θα πρέπει να είχε ύψος περίπου 1,3 μ.. Ο τρίποδας θα ταίριαζε σ' ένα ναό νίκης μια και θεωρείται ως ένα σύμβολο στρατιωτικού θριάμβου. Παρόμοια ακρωτήρια υπήρχαν στο ναό του Δία στην Ολυμπία και στους Δελφούς ως ανάμνηση της νίκης των ελλήνων στις Πλαταιές⁹⁰.

Οι υποθέσεις όμως, για το ποιά μορφή είχαν τα ακρωτήρια του ναού δεν σταματούν εδώ. Άλλη μια αναπαράσταση, που προτείνει ο Schultz και που ταυριάζει με τα στοιχεία που δίνει η κεντρική βάση, τοποθετεί στο κέντρο κάποιο τρόπαιο και εκατέρωθεν Νίκες. Ανάλογη σκηνή υπάρχει τόσο στο θωράκιο του ναού όσο και σε αττικά αγγεία⁹¹. Οι Νίκες αυτές θα μπορούσαν να μοιάζουν με τον εικονογραφικό τύπο της Νίκης που κρατούσε στο χέρι της η Αθηνά Παρθένος ή με τα ακρωτήρια του Παρθενώνα, στην αναπαράσταση που προτείνει ο Κορρές.⁹² Τέτοιο είδους αναθήματα είναι συνηθισμένες και συναντώνται στην Ολυμπία, στους Δελφούς, αλλά και στην Αθήνα⁹³.

Όλες οι προηγούμενες αναπαραστάσεις σύμφωνα με τον Schultz αντιμετωπίζουν

⁸⁹ P. Guillon, *Les trepieds du Ptoion*, (Paris 1943) 47. Schultz 2001, 24-26 *εικ.* 12,13.

⁹⁰ Schultz 2001, 24 η πληροφορία δίνεται από τον Πausανία (5.10.4).

⁹¹ Schultz 2001, 26, *εικ.* 16,17. στο θωράκιο του ναού η πλάκα 994 παρουσιάζει μία Νίκη να τοποθετεί ένα τρόπαιο. Επίσης, Σ' ένα ερυθρόμορφο αγγείο που βρίσκεται στο Μουσείο της Βοστώνης με αριθμό 20.187 υπάρχει το ίδιο θέμα.

⁹² M. Korres, "Acropole, travaux de restauration du Parthenon", *BCH* 115 (1991) 837-839. Schultz 2001, 37.

⁹³ Schultz 2001, 36.

προβλήματα καθώς δεν ταιριάζουν απόλυτα με τους τóρμους γóμφωσης που υπάρχουν πάνω στις βάσεις των ακρωτηρίων. Η μόνη άποψη που θα μπορούσε να συμβιβαστεί, τόσο με τους τóρμους γóμφωσης όσο και με το συμβολικό περιεχόμενο του ναού, είναι στα ακρωτήρια του ναού να υπήρχαν Νίκες. Στο κέντρο θα υπήρχε μία φτερωτή Νίκη πάνω σε ασπίδα και στα χέρια της θα κρατούσε στεφάνια. Η Νίκη αυτή θα μπορούσε να μοιάζει με τη Νίκη της Αθηνάς Παρθένου (**αρ. 7, πίν. 10-11**), με τα ακρωτήρια του Παρθενώνα (**αρ. 6δ, πίν. 9**), καθώς και με τα ακρωτήρια του ναού του Διός στην Ολυμπία (**αρ. 8γ**) ή ακόμα καλύτερα με τη Νίκη του Παιωνίου (**αρ. 8β, πίν. 13-14**). Πάνω στην ασπίδα της κεντρικής Νίκης θα απεικονίζονταν ο Βελλεροφόντης και η Χίμαιρα, δηλώνοντας τη νίκη των Αθηναίων εναντίων των Κορινθίων, των οποίων σύμβολα αποτελούσαν οι δύο αυτές μυθολογικές μορφές. Κατά τον τρόπο αυτό δικαιολογείται και η παρουσία της επιγραφής της Ακρόπολης. Δεξιά και αριστερά από την κεντρική μορφή θα μπορούσαν να τοποθετηθούν δύο Νίκες που θα κρατούσαν όπλα ως προσφορά στην θεά, καθώς ανάλογη σκηνή υπάρχει και στο θωράκιο του ναού⁹⁴. Νίκες θα πρέπει να ήταν και το θέμα των πλάγιων ακρωτηρίων που και αυτές θα κρατούσαν κάποια προσφορά για τη θεά. Αυτή η αναπαράσταση θεωρώ ότι είναι η πιο επιτυχημένη και μάλιστα πιστεύεται ότι τέτοια ακρωτήρια θα μπορούσαν να αποτελέσουν την έμπνευση για το θωράκιο του ναού που έγινε αργότερα.

Η Νίκη από την Αρχαία Αγορά της Αθήνας (αρ. 11, πίν. 20) αποτελεί ένα ακόμα άγαλμα που δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια, καθώς υπάρχει ένα εύρος χρονολογήσεων ανάμεσα στα τέλη του 5^{ου} και στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ, με επικρατέστερη από τις δύο εκδοχές την πρώτη.

Η Harrison⁹⁵ θεωρεί ότι η Νίκη πρέπει να χρονολογηθεί στην πρώτη δεκαετία του 4^{ου} αιώνα και πιο συγκεκριμένα στα χρόνια της στήλης του Δεξίλεω⁹⁶. Το επιχείρημα της βασίζεται στις τονισμένες καμπύλες της Νίκης, στην αποφυγή των κάθετων γραμμών καθώς και στις αραιές ακμές που πλαταίνουν στην κορυφή, στοιχεία που χαρακτηρίζουν και το ανάγλυφο του Δεξίλεω.

Σύμφωνα όμως, με την Μπούσκαρη⁹⁷ αν και αυτές οι ομοιότητες υφίστανται, το γενικότερο καλλιτεχνικό ύφος είναι τελείως διαφορετικό. Συγκεκριμένα σημειώνει

⁹⁴ Schultz 2001, 32-34, πίν. 20.

⁹⁵ E.B. Harrison, "Style Phases in Greek Sculpture from 450 to 370 B.C., *Πρακτικά του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας, Αθήνα 4-10 Σεπτεμβρίου 1983*, Γ (Αθήνα 1988) 99-105. Μπούσκαρη 1999, 40-44.

⁹⁶ Boardman 1989, *εικ.* 120.

⁹⁷ Μπούσκαρη 1999, 44.

πως ο λιτός, λεπτόγραμμος και ήρεμος Δεξίλεω, στον οποίο το ένδυμα αποτελεί πλαστικό στοιχείο της μορφής, έρχεται σε αντίθεση με την πληθωρική διάπλαση, τον ρεαλισμό των κινήσεων της Νίκης και τη μαζικότητα του ρούχου που κολλάει πάνω στο σώμα δίνοντας την αίσθηση της διαφάνειας. Δίνοντας έμφαση σ' αυτές τις αντιθέσεις η Νίκη από την Αγορά έχει θεωρηθεί τόσο από την Μ. Μπούσκαρη όσο και από τους J. Boardman⁹⁸, B.S. Ridgway⁹⁹, ως έργο του τέλους του 5^{ου} αι. π.Χ.

Η Νίκη αυτή είναι βέβαιο ότι προέρχεται από κάποιο ακρωτήριο ναού. Η διχογνωμία παρουσιάζεται στον αν κοσμούσε το ναό του Άρη ή τη στοά του Ελευθερίου Διός στην αρχαία Αγορά των Αθηνών.

Από την Αρχαία Αγορά των Αθηνών προέρχεται ένα **χάλκινο κεφάλι Νίκης (αρ. 12, πίν. 21)**, στο επάνω μέρος του οποίου υπάρχει ένα μικρό εξόγκωμα για να στηρίζονται τα φύλλα από χρυσό και ασήμι με τα οποία θα ήταν επενδεδυμένο. Εκτός από το κεφάλι έχει βρεθεί και ένα χάλκινο πόδι με αριθμό B1384 που βρίσκεται στο Εθνικό Μουσείο της Αθήνας και φαίνεται ότι ανήκε στο ίδιο άγαλμα.

Το κεφάλι αυτό έχει θεωρηθεί ως μέρος από ακρωτήριο ναού και μάλιστα πιθανολογείται ότι ανήκε στα ακρωτήρια του ναού της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη λόγω της έλλειψης λεπτομερειών που δεν θα ήταν ορατές από μακριά και εξαιτίας του μεγέθους του που ήταν περίπου τα μισό του φυσικού, άποψη που όμως, δεν μπορεί να αποδειχθεί, αλλά ενισχύεται από το γεγονός ότι κάποια από τα αρχιτεκτονικά μέλη τόσο του ναού της Αθηνάς Νίκης όσο και του θωρακίου έχουν βρεθεί στη ανασκαφή της Αγοράς.¹⁰⁰

Ο Thompson¹⁰¹ απέρριψε την παραπάνω άποψη υποστηρίζοντας ότι οι λεπτομέρειες στο πίσω μέρος του κεφαλιού δεν θα ήταν ορατές. Επίσης, τα φύλλα χρυσού που βρέθηκαν στο κεφάλι ήταν πολύ λεπτά για να αποτελούν μέρος ενός αρχιτεκτονικού γλυπτού. Τέλος, το γεγονός ότι από το κεφάλι είχε απογυμνωθεί από το χρυσό αποκλείει το ενδεχόμενο να αποτελούσε ακρωτήριο.

Στα επιχειρήματα του Thompson αντέδρασε ο Schultz¹⁰² υποστηρίζοντας ότι όσον αφορά το πρώτο επιχείρημα υπάρχουν πολλά ακρωτήρια του 5^{ου} αι. π.Χ. που είναι και η πίσω τους πλευρά σκαλισμένη και μάλιστα κάποια από αυτά είναι αρκετά

⁹⁸ Boardman 1989, 179.

⁹⁹ Ridgway 1981, 62-63.

¹⁰⁰ Schultz 2001, 38.

¹⁰¹ H.A. Thompson, "A Golden Nike from the Athenian Agora", *Athenian Studies Presented to W.S. Ferguson (HSGP I)*(Cambridge, Mass. 1940) 183-210. Schultz 2001, 38.

¹⁰² Schultz 2001, 38.

αξιόλογα. Ως προς το δεύτερο ο Schultz¹⁰³ αναφέρει ότι για την επιχρύσωση του κεφαλιού της Νίκης έχει χρησιμοποιηθεί η τεχνική της μηχανικής επιχρύσωσης από φύλλα χρυσού, που φαίνεται να ήταν διάσημη κατά τον 5^ο αι. π.Χ. Σύμφωνα μ' αυτήν τα φύλλα χρυσού μπαίνουν στις βαθιές αύλακες και κόβονται όσα προεξέχουν από αυτές. Στη συνέχεια σύρμα από χρυσό σφυρηλατούνταν μέσα στις αύλακες στερεώνοντας το χρυσό. Τέλος, το γυάλιζαν το χρυσό και τον έδεναν σφιχτά γύρω από τον χάλκινο πυρήνα. Μ' αυτήν την μέθοδο φαίνεται ότι είχαν κατασκευασθεί και τα ακρωτήρια του ναού της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη. Πιθανότατα το κεφάλι να είχε απογυμνωθεί από το χρυσό από τον Αθηναίο τύραννο Λάχαρη, πριν από το καλοκαίρι του 35 π.Χ.

Μία ακόμα θεωρία του Thompson σχετικά με το κεφάλι της Νίκης αναφέρει ότι *δεν θα πρέπει στην πλάτη της να υπήρχαν φτερά μια και την εποχή εκείνη αρκετοί γλύπτες είχαν εγκαταλείψει αυτό το μοντέλο.*¹⁰⁴ Η άποψη αυτή όμως δεν έχει αποδειχθεί ως τώρα.

Οι περισσότεροι (Ridgway¹⁰⁵ Boardman¹⁰⁶) χρονολογούν τη Νίκη αυτή στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., όμως η Muttusch¹⁰⁷ υποστήριξε ότι το κεφάλι θα μπορούσε να αποτελεί μέρος από το σύμπλεγμα του άρματος των Αντιγονιδών, που χρονολογείται μετά την νίκη του Δημητρίου Πολιορκητή ενάντια στον Κάσσανδρο το 307 π.Χ., άποψη που όμως δεν φαίνεται πολύ πιθανή.

¹⁰³ Schultz 2001, 4-5.

¹⁰⁴ Harrison 1971, 56.

¹⁰⁵ Ridgway 1981, 124.

¹⁰⁶ Boardman 1989, *εικ.* 138.

¹⁰⁷ Βλ. Schultz 2001, 5.

Στο προηγούμενο τμήμα της εργασίας παρουσιάστηκαν μερικές από τις σημαντικότερες Νίκες του 5^{ου} αι. π.Χ. Μέσα από αυτήν την παρουσίαση γίνεται φανερό ότι η μορφή της Νίκης δεν έχει πάντα την ίδια λειτουργία, μπορεί δηλαδή να αποτελεί ένα αναθηματικό άγαλμα για κάποια νίκη σε αθλητικούς αγώνες, για πολεμική νίκη, ακρωτήριο ναού ή άλλο μέρος του γλυπτού του διακόσμου. Οι ιστορικές συνθήκες σίγουρα επηρέασαν την εξάπλωση του θέματος της Νίκης στη γλυπτική, μια και σε μία περίοδο πολέμων, όπως ήταν οι Περσικοί Πόλεμοι ή ο Πελοποννησιακός, ο συμβολικός της χαρακτήρας είναι πολύ σημαντικός. Επιπλέον ούτε η εξωτερική εμφάνιση της φτερωτής θεάς παραμένει σταθερή με το πέρασμα των χρόνων.

Υπάρχουν Νίκες που είναι δύσκολο να τις κατατάξουμε με ασφάλεια σε μία μόνο κατηγορία. Τέτοια είναι η **Νίκη του Καλλιμάχου (αφ. 1, πίν. 1)** που θα μπορούσε να αποτελεί τόσο ανάθημα για την νίκη του Καλλιμάχου στα Παναθήναια όσο και ανάθεση των Αθηναίων προς τιμή του πολεμάρχου Καλλιμάχου μετά την νίκη στην μάχη του Μαραθώνα και τον θάνατό του. Όπως και να έχει ο συμβολικός χαρακτήρας μιας τέτοιας Νίκης είναι εμφανής. Στην πρώτη περίπτωση, με την περσική απειλή προ των πυλών, θα αποτελούσε ένα καλό οιωνό για μία επερχόμενη νίκη ενάντια στους εχθρούς. Στην δεύτερη θα συμβόλιζε την ίδια τη νίκη των Αθηναίων εναντίων των Περσών στο Μαραθώνα το 480 π.Χ. Οποσδήποτε με βάση την υπάρχουσα αβεβαιότητα για τη λειτουργία αυτής της Νίκης δεν είναι δικαιολογημένη η βασική θέση της μελέτης της Thöne ότι η μορφή της Νίκης χρησιμοποιήθηκε στη γλυπτική σε αναθήματα για στρατιωτικές και πολιτικές νίκες αποκλειστικά από το β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. και εξής. Η μελετήτρια αυτή πιστεύει ότι στο α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. η μορφή της Νίκης με στρατιωτικό συμβολισμό είναι γνωστή μόνον από τη μικροτεχνία, ενώ η συχνή εμφάνιση παραστάσεων της στην τέχνη κατά την περίοδο αυτή γενικότερα συνδέεται με το θρίαμβο της αρετής του ιδιώτη στο δημοκρατικό σύστημα της πόλης της Αθήνας.¹⁰⁸ Ωστόσο η παρουσία αγαλμάτων Νίκης με στρατιωτικό συμβολισμό δεν μπορεί να αποκλεισθεί με ασφάλεια για το α' μισό του

¹⁰⁸ Thöne 1999, 114-119.

5^{ου} αι. π.Χ. Ιδίως η πιθανή εμφάνιση αγάλματος Νίκης στο τρόπαιο των Αθηναίων που στήθηκε σε ανάμνηση της μάχης στο Μαραθώνα στο β' τέταρτο του 5^{ου} αι.π.Χ. (**αρ. 5, πίν. 6**), ισχυροποιεί ακριβώς την τελευταία αυτή άποψη. Τελικά, η νίκη των Ελλήνων στα Περσικά και ειδικότερα η πρώτη και καθοριστική, η περιώνυμη νίκη των Αθηναίων στο Μαραθώνα ίσως προκάλεσε τη σημαντική αυτή διαφοροποίηση, με τη χρήση του αγάλματος της Νίκης για το συμβολισμό της στρατιωτικής νίκης (πρβ. και τα αναθήματα των Δεινομενιδών στους Δελφούς, όπου όμως η Νίκη έχει υποτακτικό ρόλο στη σύνθεση ως Καρυάτιδα).

Εικονογραφικά η Νίκη του Καλλιμάχου αποτελεί ένα μεταβατικό έργο. Σίγουρα οι διαφορές της από τις αρχαϊκές Νίκες είναι φανερές, κυρίως όσον αφορά την στάση της, που ακολουθώντας το ρεύμα της εποχής τείνει να γίνει φυσιοκρατική. Το σχήμα του « εν γούνασι » δρόμου, που αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά των Νικών του 6^{ου} αι. π.Χ., αν και υπάρχει, δεν είναι πλέον τόσο έντονο, εφόσον τα σκέλη της είναι αρκετά τεντωμένα σε σχέση με τις Νίκες του προηγούμενου αιώνα.

Με το πέρασμα των χρόνων και όσο πλησιάζουμε στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. ο εικονογραφικός χαρακτήρας της Νίκης αλλάζει αισθητά σε σχέση με την παλαιότερη αρχαϊκή μορφή. Το σχήμα του « εν γούνασι » δρόμου έχει εγκαταλειφθεί οριστικά, ήδη από το 470-460 π.Χ. που χρονολογείται η **Νίκη της Πάρου (αρ. 3, πίν. 3)**, και τώρα μας παρουσιάζεται μία φτερωτή θεά να προσγειώνεται ή να απογειώνεται με τον αέρα να φαίνεται στον τρόπο που το ένδυμα κολλάει πάνω στο σώμα και στις πτυχές που αυτό σχηματίζει. Το ένα σκέλος παρουσιάζεται ακάλυπτο, όπως και ένας από τους δύο ώμους ή ακόμα και το στήθος δίνοντας έτσι στη θεά ένα καινούριο περιεχόμενο έντονα ερωτικό και γονιμικό χαρακτήρα, καθώς μοιάζει να υιοθετεί ένα εικονογραφικό μοτίβο που παραπέμπει στη θεά του έρωτα, την Αφροδίτη. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι οι τόποι λατρείας της Αφροδίτης βρίσκονταν συνήθως κοντά σε αυτούς της Νίκης, όπως για παράδειγμα στο ναό της Αφροδίτης Πανδήμου που βρισκόταν κοντά στο ναό της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη.

Χαρακτηριστική στην εξέλιξη της μορφής Νίκης είναι η μετάβαση από το ιμάτιο στον πέπλο. Η πρωιμότερη **Νίκη του Καλλιμάχου (αρ. 1, πίν. 1)** επηρεασμένη από τις αρχαϊκές Νίκες φοράει χιτώνα και ιμάτιο, για να έρθουμε στην **Νίκη της Πάρου (αρ. 3, πίν. 3)** που καινοτομεί φορώντας πέπλο, ο οποίος θα καθιερωθεί και θα αποτελέσει την ενδυμασία της Νίκης για τον 5^ο αι. π.Χ.

Προχωρώντας ακόμα περισσότερο προς το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. η υφή του ενδύματος της Νίκης αλλάζει. Έτσι **στη Νίκη από την Αγορά (αρ. 11, πίν. 20)** ο

αττικός πέπλος παρουσιάζεται λεπτότερος, έχοντας χάσει τον πλούσιο όγκο, σχηματίζοντας όμως έντονες πτυχώσεις.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της Νίκης είναι ότι πολύ συχνά εμφανίζεται ως συνοδός της θεάς Αθηνάς. Την βλέπουμε για παράδειγμα στο **δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα (αρ. 6α, πίν. 7)** να οδηγεί το άρμα της Αθηνάς, ενώ εικάζεται ότι ήταν παρούσα και στο ανατολικό αέτωμα στην γέννηση της θεάς. Στην **μετόπη 4 (αρ. 6β, πίν. 8)** του ίδιου ναού είναι συνοδός της, ενώ βρισκόταν **και στο χέρι της Αθηνάς Παρθένου (αρ. 7, πίν. 10-11)**. Στο **θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης (αρ. 9)** η Νίκη είναι αυτή που προσφέρει θυσία στην θεά Αθηνά, ενώ στα ακρωτήρια του ίδιου ναού υποστηρίζεται ότι της προσέφερε στεφάνια ή όπλα. Εκτός από την Αθηνά η Νίκη συνοδεύει και τον Δία όπως για παράδειγμα στο χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία στην Ολυμπία που κρατούσε άγαλμα Νίκης.

Παρόλα αυτά η Νίκη αρκετές φορές εμφανιζόταν μόνη της ως μία αυτόνομη θεότητα, κυρίως όταν αποτελούσε ανάθημα για νίκες σε πολέμους όπως ήταν **η Νίκη από τους Δελφούς (αρ. 4, πίν. 4-5)**, **η Νίκη του Παιωνίου (αρ. 8β, πίν. 13-14)**. **Η Νίκη της Πάρου (αρ. 3, πίν. 3)** ίσως να ανήκε σε αυτήν την κατηγορία δεν είναι σίγουρο όμως το αν αποτελούσε ανάθημα για αθλητική ή πολεμική νίκη. Ως πιθανές εκδοχές έχουν παρουσιαστεί το να ήταν ελεύθερο αναθηματικό γλυπτό ή και ακρωτήριο ναού. Φαίνεται λοιπόν, ότι δεν είναι πάντοτε εύκολο να διακρίνει κανείς την λειτουργία μιας Νίκης, ιδιαίτερα όταν αυτή δεν την συνοδεύει κάποια επιγραφή ή κάποιο χαρακτηριστικό σύμβολο.

Αναθηματική ήταν και **η Νίκη από τους Δελφούς (αρ. 4, πίν. 4-5)**, η οποία όμως δεν σώζεται και έτσι μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν για το ποια ήταν ακριβώς τα χαρακτηριστικά της. Ωστόσο είναι κοινά αποδεκτό ότι έμοιαζε με τον τύπο της Νίκης του Παιωνίου. Η αναθηματική επιγραφή δίνει πληροφορίες για την ανάθεση αυτή, που είχε σχέση με πολεμική νίκη. Η δελφική αυτή Νίκη είναι κατά 20 έτη παλαιότερη από τη Νίκη του Παιωνίου, και από την άποψη της εξέλιξης της λειτουργίας της μορφής της Νίκης στα μνημεία αυτού του τύπου είναι ενδιαφέρον ότι στο αρχαιότερο μνημείο των ίδιων αναθετών στους Δελφούς, η μορφή της Νίκης θα κατείχε δευτερεύουσα θέση στο γλυπτικό σύνολο της επίστεψης της πεσσόμορφης βάσης. Βρίσκεται σε αντίθεση με την μεταγενέστερη Νίκη του Παιωνίου, όπου η φτερωτή θεά κυριαρχεί στη σύνθεση, δείχνοντας έτσι και ότι ο ρόλος της έχει αναβαθμιστεί και έτσι δεν αποτελεί πλέον μόνο συνοδό ή υποτακτική μορφή αλλά μια αυτόνομη θεά. Σίγουρα σ' αυτό το γεγονός συνέβαλαν τόσο οι Περσικοί Πόλεμοι

όσο και ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, που ανέδειξαν την μορφή της Νίκης σε πολυσήμαντο σύμβολο. Η Νίκη του Παιωνίου καθώς και η πρωιμότερη της Νίκη των Δελφών που συνοδεύονταν από αετό αποτέλεσαν ίσως πηγή έμπνευσης για τα μεταγενέστερα αγάλματα Νικών που ανέθεσε στην Ακρόπολη της Σπάρτης ο ναύαρχος των Σπαρτιατών Λύσανδρος σε ανάμνηση της νίκης του κατά των Αθηναίων στον Πελοποννησιακό πόλεμο, γνωστές μόνον φιλολογικά (Παυσ. 3,17,4).

Οι Νίκες κατά τον 5^ο αι. π.Χ. χρησιμοποιούνται και σε άλλο μέρος του γλυπτού διακόσμου των ναών, στα ακρωτήρια. Τέτοιες γλυπτά είναι: η **Νίκη 694 (αρ. 2, πίν. 2)** από το Μουσείο της Ακροπόλεως, , η **Νίκη από την Αγορά των Αθηνών (αρ. 11, πίν. 20)**, ενώ πολύ πιθανή φαίνεται η υπόθεση ότι Νίκες κοσμούσαν τόσο τα **ακρωτήρια του Παρθενώνα (αρ. 6δ, πίν. 9)** όσο και του ναού της Αθηνάς Νίκης, σε συνάρτηση και με τη λειτουργία αυτών των δύο οικοδομημάτων ως μνημείων για τις μεγάλες πολεμικές νίκες των Αθηναίων.

Οι πίνακες προέρχονται από:

Boardman 1982.

Boardman 1989

Brouskari 1974

Κορρές1996

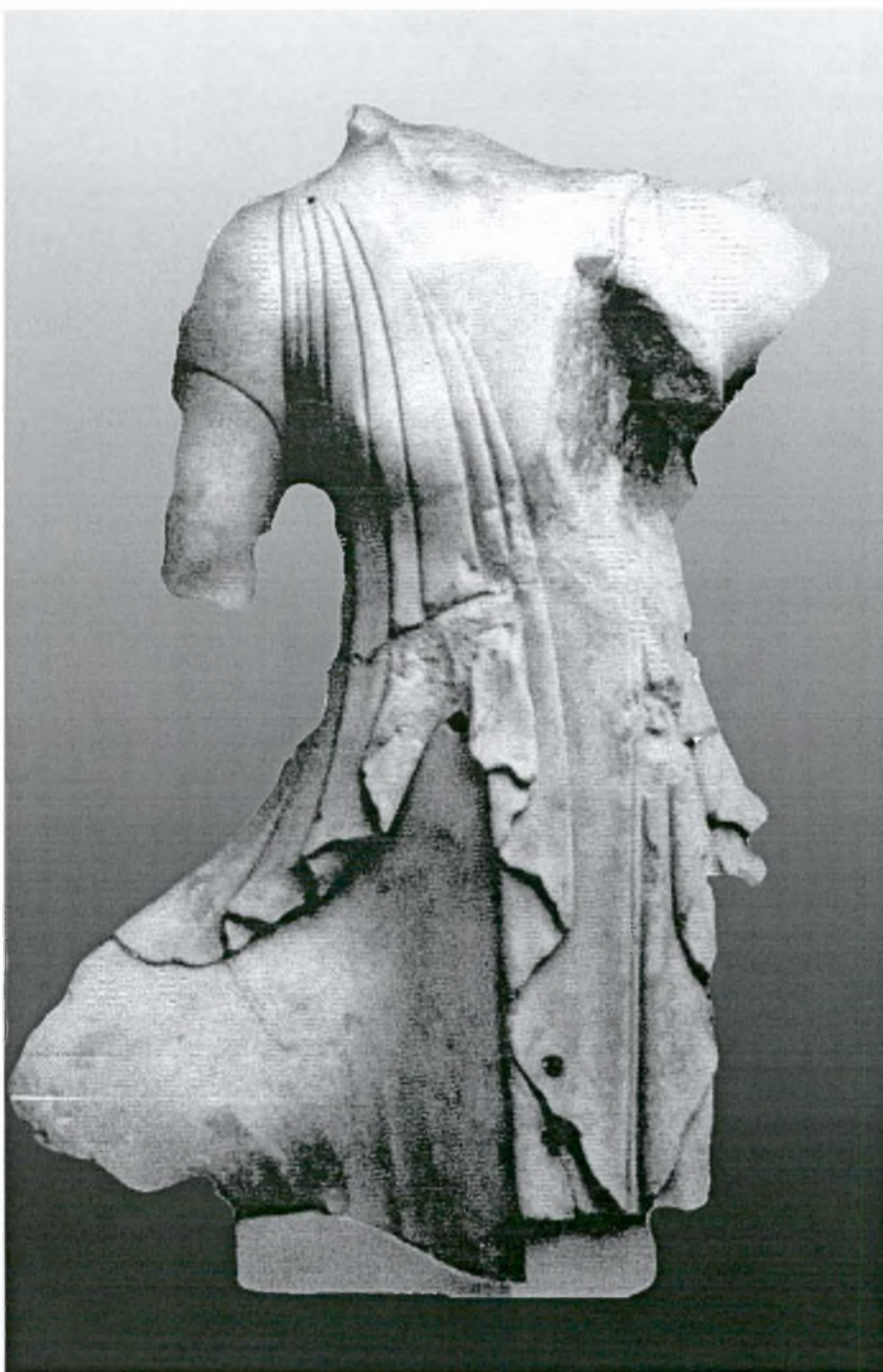
Μπρούσκαρη1999

Πετράκος1995

Schultz2001

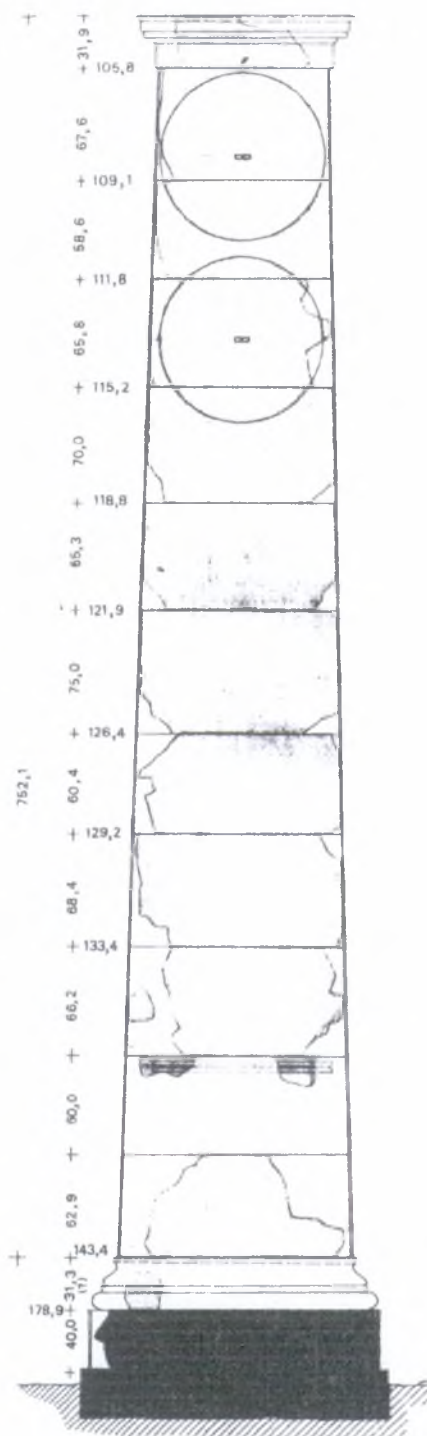
Πίνακας 1 : Νίκη του Καλλιμάχου.

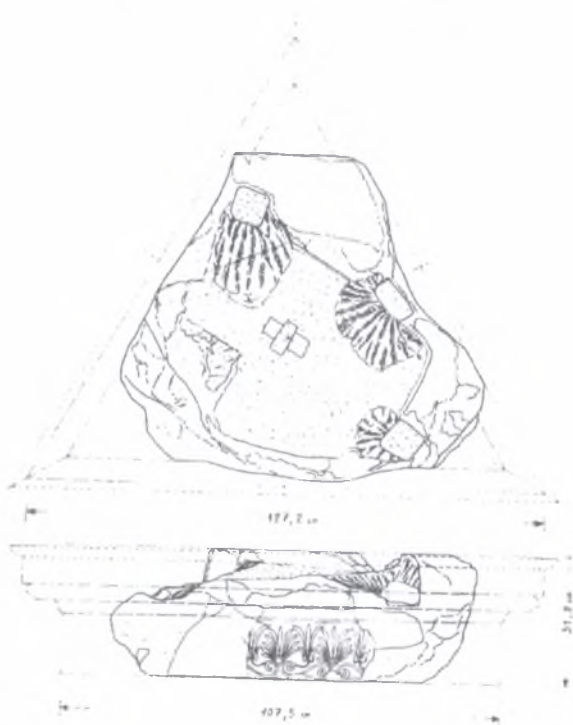
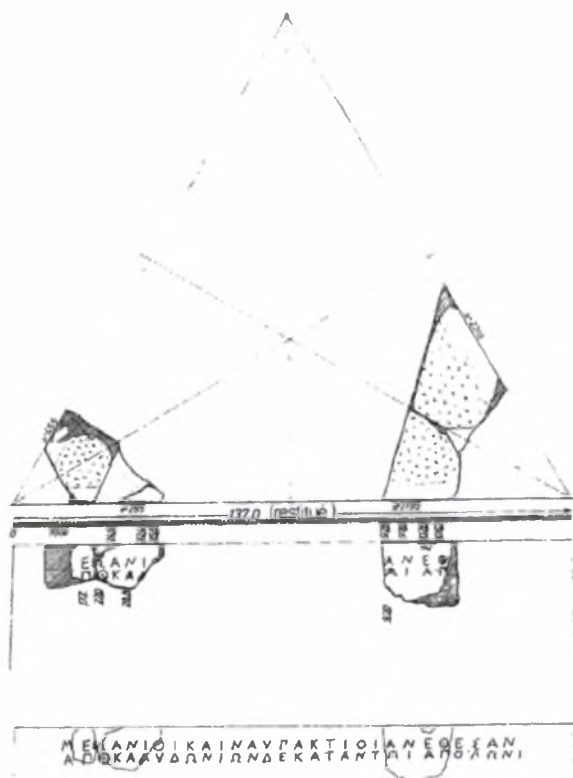
Πίνακας 2 : Νίκη 694.

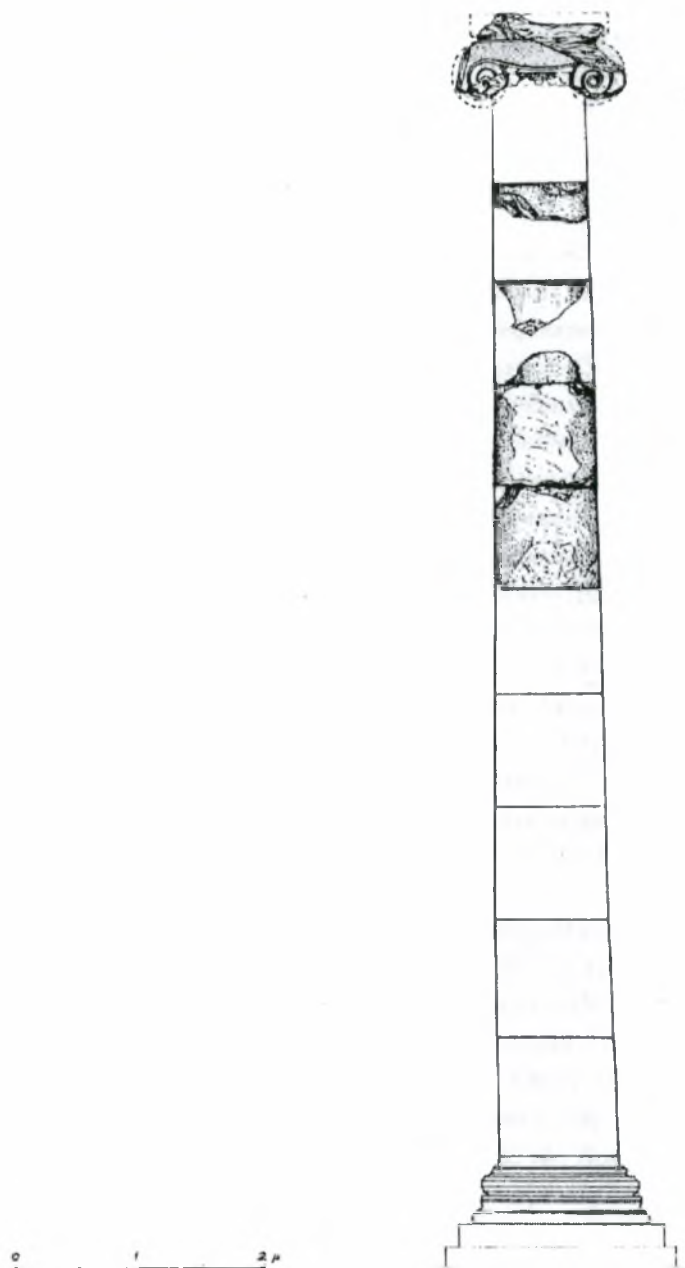
Πίνακας 3 : Νίκη της Πάρου.

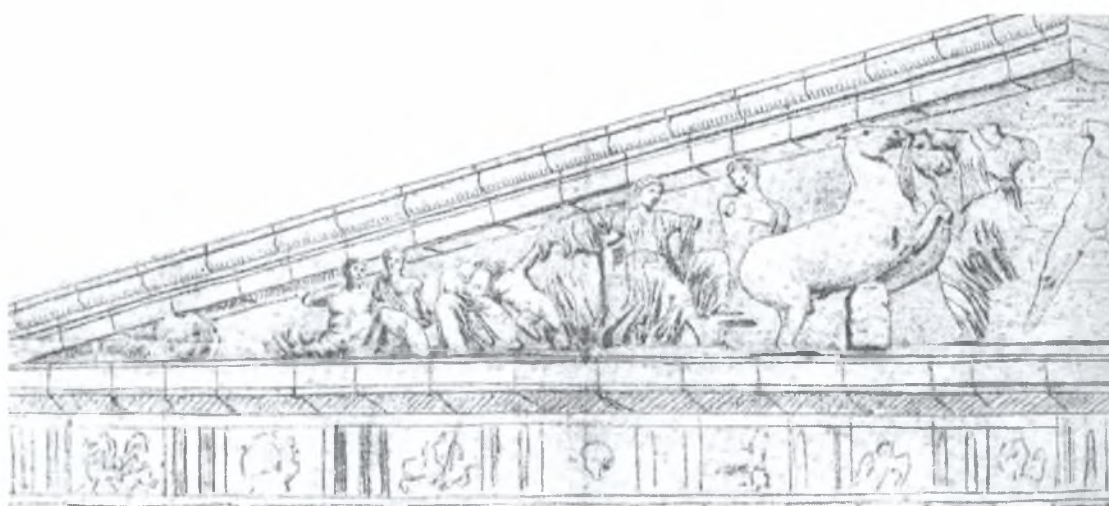
Πίνακας 4 : Μνημείο από τους Δελφούς.

Πίνακας 2 : Μνημείο από τους Δελφούς.

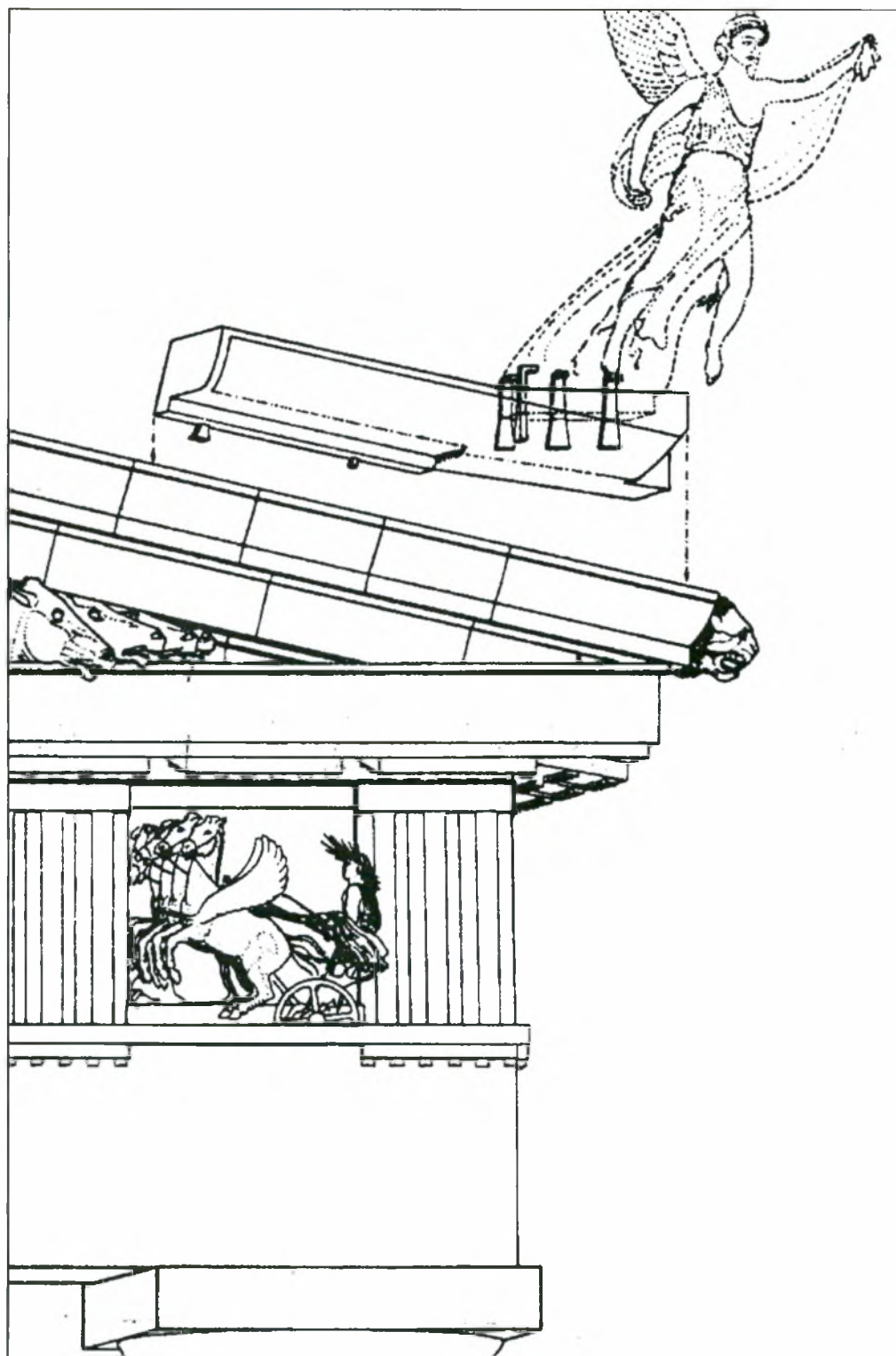
Πίνακας 6 : Τρόπαιο από τον Μαραθώνα.

Πίνακας 7: Δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα.

Πίνακας 8 : Ανατολική μετόπη 4 από τον Παρθενώνα.

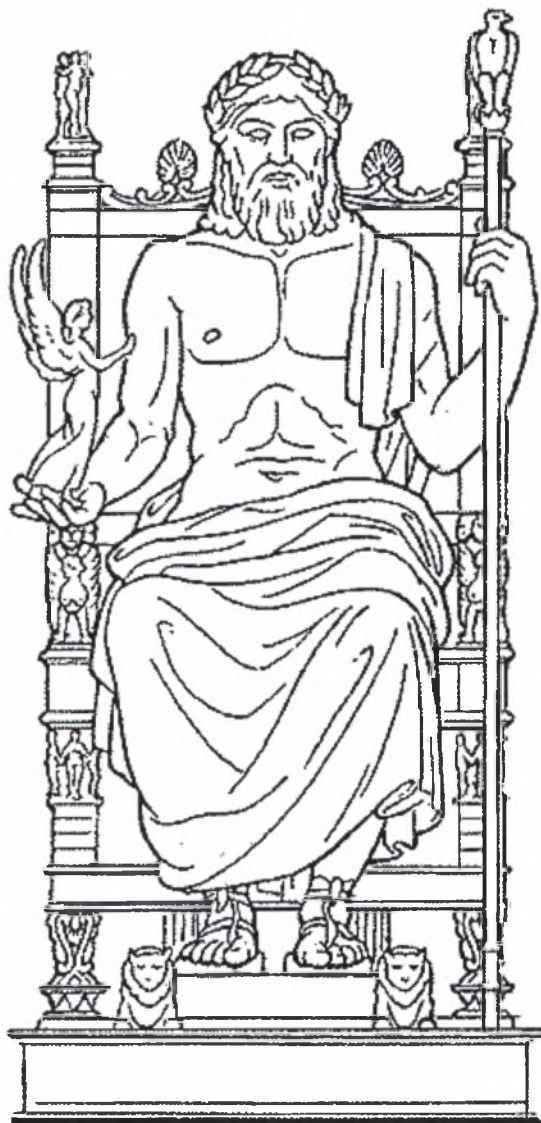
Πίνακας 9 : Αναπαράσταση του ακρωτηρίου του Παρθενώνα.

Πίνακας 10 : Αθηνά Παρθένος.

Πίνακας 11 : Κεφάλι τύπου Hertz-Αγοράς.

Πίνακας 12 : Αναπαράσταση του Δία της Ολυμπίας.

Πίνακας 13 : Νίκη του Παιωνίου.

Πίνακας 14 : Νίκη του Παιωνίου.

Πίνακας 15 : «Σανδαλιζόμενη» Νίκη.

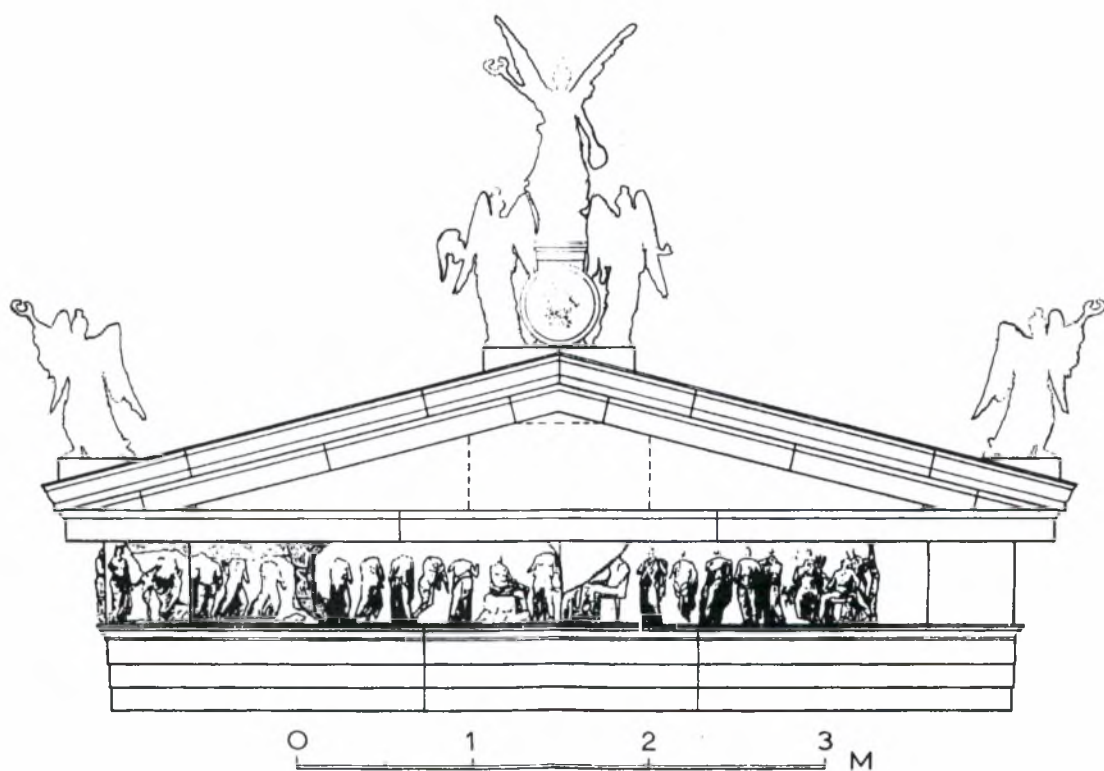
Πίνακας 16 : Νίκη που ανεβαίνει σκάλα.

Πίνακας 17 : Προσαγωγή ταύρου από δύο Νίκες.

Πίνακας 18 : Βουθυτούσα Νίκη.

Πίνακας 19 : Αναπαράσταση των ακρωτηρίων του ναού της Αθηνάς Νίκης.

Πίνακας 20 : Νίκη από την Αγορά των Αθηνών

Πίνακας 21 : Κεφάλι Νίκης από την αγορά των Αθηνών.

Πίνακας 22 : Αθηματικό ανάγλυφο.

Παράθεμα 1 : Επιγραφή από τον κίονα της Νίκης του Καλλιμάχου

[Καλλίμαχος μ' ἀν]έθεκεν Ἀφιδναῖος τὰθυναίαι:
 ἄν[γελον ἀθ]ανάτον, ἡοὶ Ὀ[λύμπια δόματ'] ἔχουσιν.
 [Καλλίμαχος πολέ]μαρχος Ἀθυναῖον τὸν ἀγῶνα:
 τὸν Μέ[δον τε καὶ ἡ]ελένον δ[ρινε μέγιστον:]
 παισὶν Ἀθυναῖον Μα[ραθῶνος ἀν' ἱερὸν ἄλσος].
 IG I² 609. (1924)

[Καλίμαχος μ' ἀν]έθεκεν Ἀφιδναῖο[ς] τὰθυναίαι:
 ἄν[γελον ἀθ]ανάτον ἡοὶ Ὀ[λύμπια δόματ'] ἔχουσιν, /
 [. . . ⁸ . . . πολέ]μαρχο[ς] Ἀθυναῖον τὸν ἀγῶνα:
 τὸν Μα[ραθον. . . ἡ]ελενονο[. . . ¹¹ . . . :]
 παισὶν Ἀθυναῖον μν[. . . ²¹]
 Meiggs - Lewis, SGDI 18. (1969)

[Καλίμαχος μ' ἀν]έθεκεν Ἀφιδναῖο[ς] τὰθυναίαι:
 ἄν[γελον ἀθ]ανάτον ἡοὶ Ὀ[λύμπια δόματ'] ἔχουσιν.
 [? Καλίμαχος πολέ]μαρχος Ἀθυναῖον τὸν ἀγῶνα:
 τὸν Μα[ραθῶνι πρὸ ἡ]ελένον ο[(Υ) -- ¹¹ -- :]
 παισὶν Ἀθυναῖον μν[εμ? -- ¹¹ -- ¹¹ --].
 Hansen, CEG I 256. (1983)

[. . . ⁹ . . . μ' ἀν]έθεκεν Ἀφιδναῖο[ς] τὰθυναίαι:
 ἄν[γελον ἀθ]ανάτον, ἡοὶ Ὀ[λύμπια δόματ'] ἔχουσιν,
 [έμέτερος πολέ]μαρχος Ἀθυναῖον τὸν ἀγῶνα:
 τὸν Μα[ραθῶνι πρὸ ἡ]ελ(λ)ένον δ[νομ' ἔστεφάνοσεν:]
 παισὶν Ἀθυναῖον μν[έμεν δ' ἀρετῆς κατέλειπεν]
 Hansen, *Hermes* 116, 1988, 482-483 [=SEG 38 (1988) 17]
 (1988)

[? Καλίμαχος μ' ἀν]έθεκεν Ἀ<φ>ιδναῖο[ς] τὰθυναίαι:/
 ἄν[γελον ἀθ]ανάτον ἡοὶ Ὀ[λύμπια δόματα] ἔχουσιν / *vacat*
 [— ¹¹ — πολέ]μαρχος Ἀθυναῖον τὸν ἀγῶνα:/
 τὸν Μα[ραθον ¹¹] ΕΛΕΝΟΝΟ [— — — ¹¹ — :] /
 παισὶν Ἀθυναῖον μν[εμ — ¹¹ — ¹¹ —].
 IG I³ 784. (1994)

